

Jegyzetek

A

Lelőbely: Bp. EK. RMK I/2. 16. Méliusz Péter Herbáriumához kötött lapok (Közlösvár, 1598). Néhány levél hiányzik. Szövege magyar, latin. Sok helyütt szakadozott. Latin szövege gyakran hibás. A XVI. század végén, a XVII. század elején keletkezhetett. A Herbárium első lapjain is vannak szórványreceptek. Valószínűleg másolat. Több kéz írása.

A12. 1. Radvánszky Béla másolatában egy levélnyi szövegrész szerepel, mely ma hiányzik: *Invento novo orbe ab Hispanis, novusque. [...] regionis eos pervasit, incolis tam familiaris [...] est scabies, qui ex contagione verum ad [...] Ab his bello Neapolitano ad Gallos [...] vulgo dicitur, aetatur monumentum occup [...] Gallis mirabile celeritate regni Neapolitani, [...] cum tyrannidem suam crudelissima in miserat [...] exercebat eo vehementius, quod morbe incognito [...] conveniens adhibere medici ignorerant. Hispanus [...] eodem malo inflectus, dignus profecto, cuius nomen litte [rarum] monumentis consecratum esset. E morbi Natali loco [...] quoque remedium petendum ingeniose collegit. Eo quod naturam non novercum, sed pientissimam matrem singulis malis efficacissimam antidote praeferre a philosophis andivissent. In Americam ergo navigans et morbi curationem obtinuit et remedium [...]e ligno Guauaco nostris hominibus commonstravit.*

Eximia est virtus praestare silentia rebus.

At contra gravis est culpa latenda bonis.

Eximia est virtus praestare silentia rebus.

Quos credis fides, hos cave, tutus eras.

Pudicitia in signis imperiosas facit matronas si totam domum ei commiseris servientum erit illi. Si quid [...] tus arbitrio reservaveris, fidem sese adhibere non [...] nec cum amicis tuto poteris conversari Alterius amicorum odium sui suspicatur.

Fidere non nimium iubet amata inventus.

Virginibus pulchris foenicueoque choro.

Verba puellarum foliis leviora feruntur.

Optima iura novit fallere si qua virum est, Hoc doceo male preceptor delusus ab illis, Dum mihi vix foelix, dumque diebus [...]

A12. 2. A Doboka vármegyei Manik Izbégi János és Komjáti Gáspár próbálta ki, és találta hatásosnak.

A12. 6. Eddig Radvánszky olvasatát adjuk.

A13. 8. Más kézzel.

A13. 9. Ismét az előző kéz; sérült lapszél.

A14. 15. Keserű uborkának nevezik a földi tököt, a legkeserűbb fűfajtát, ami ha-

- sonló a zsázsához. Hints sőt rá, és kösd a veséjére a köldök alatt, így megindítja a vizeletét annak, akinek megállt.
- A14. 18. Daganat ellen. Emberi ürülék megégetve és porrá törve, ezenkívül ugyanannyi törött bors. Ezeket összekeverve a daganatra kell tenni, többet ér minden gyógyszernél.
- A14. 22. Keresd azt a füvet, melyet iszalagnak hívnak, és gyökerestül főzd meg, csinálj fürdőt belőle. Kétség nélkül meggyógyul, ugyanis sokszor próbált gyógyszer.
- A14. 24. Az aranyánál is jobb, nagyon próbált. Gyűjtsd az ökörfarkfű virágát, mikor sok van belőle, és tölts meg vele néhány üvegedényt. Tölts meg egy teknőt homokkal, tedd ki a napfényre, hogy megmelegedjen, tedd rá az üvegedényeket (de ugyan le kell fektetni az üveget), végül a nap melegétől vízzé és olajjá válik. Ezt az anyagot kell az inára kenni. Igen próbált.
- A14. 27. Szemfájásra. Ürmöt nyersen törj össze egy mozsárban, hogy leve legyen, és ezzel a lével keverj össze egy tojásfehérjét, hintsd meg annyi sóval, amennyire szükség van, mikor a tojást enni szoktad. Tedd szösz csepűre, és két vászon között kösd a szemére. Meggyógyul.
- A14. 28. Szemfájásra lónak. Cseppents a ló szemébe vérehulló fű levét kétszer, háromszor vagy négyszer. Hasonlóképpen petrezselyem gyökeret tojásfehérjével kösd a szemére. Próbált.
- A14. 30. Szemfájásra. Sebfű gyökerét forrald vízben 3 óráig, ebből a vízből tégy a szemébe, vagy összetört levelét tedd a homlokára. Elmúlik a szemfájás.
- A14. 31. Szem tisztítására. Véralátó füvet tégy fehér borba, forrald el kétharmad részét, tedd lépes mézbe, és ismét forrald fel. Ezzel kend a szemedet késő este, mikor aludni mész.
- A14. 32. Véres szemre. Üröm levét, olyan asszony tejét, aki fiút szoptat, és rózsavizet keverj össze, flastromként tedd a fájó szemre. Meggyógyul.
- A15. 33. Könnyező szemre. Sebfüvet és kömény gyökerét főzd meg vízben. Visszatartja a könnyezést, ha ezzel mossák a szemet.
- A15. 34. Szemfájásra. A petrezselyem megmosott levelét tedd fehér borba és vízbe, és tedd a vak szemre.
- A15. 35. Fehér ürömöt törj össze tojásfehérjével és griszánnal, csepegtesd a szemébe. Meggyógyul.
- A15. 36. Cseresznyelevelét törj össze és tedd a vakszemre.
- A15. 37. Lencsepút főzd két óráig erős ecetben, vedd ki, törd össze, sózd meg jól és tedd a vakszemre. Ha többször így cselekszel, meggyógyul.
- A15. 38. Végy szaporafű vizet, rózsavízzel összekevert timsót, szűrd jól át ezeket tiszta posztón. Homlokát, halántékát, feje tetejét, szeme külsejét nedvesítsd meg az átitatott posztóval. A jól megnedvesített posztódarabot tedd 3 éjszakára a szemére. Meggyógyul.
- A15. 39. Véres szemre. Kőményfa mohát tedd meleg vízbe, tartsd a kezeid között, és szíjak között kösd a szemére kétszer vagy háromszor. Meggyógyul.
- A15. 40. Szaporafű levelét és tojásfehérjét jól keverd össze, ezután tedd a szemére. Elmúlik a véresség.
- A15. 41. Mindenféle szemfájásra. Kőmény, ruta, ökörnyelvfű, szaporafű, vérehullófű, pimpó, vadkőmény [?] gyökerét tedd vörös rózsza gyökér ecetébe, boglárka és majoranna és összetört sebfű levét. Ezeket tedd egybe, s második nap egy rossz lány vizeletébe. Ezt csöpögtesd egy lombikba, s az első folyadék úgy használ, mint az arany; a második mint az ezüst, a harmadik mint a természetes balzsam.
- A15. 42. A szem szűrő fájdalma ellen. Végy friss sovány ökörhúst, vágd darabokra,

és tedd lehűtve a becsukott szemre. Elmúlik a szűrő fájdalom. Ha pedig mindennapos lenne, gyakrabban cselekedj így.

- A15. 43. Szemfájó ellen. A borostyán bogyóját és gyömbért törj össze, és keverd össze egy kevés mézzel és tésztával. Nedvesítsd meg, és tedd a beteg lecsukott szemére. Kétszer vagy háromszor ismételd meg a kezelést és meggyógyul.
- A15. 44. Szemhéjon ha tetvek vannak. Friss, sózatlan disznózsírral itass át egy selyemdarabot és tedd a beteg orrára. Tartsd rajta egy óráig, s a tetvek átmennek a zsíros selyemre.
- A15. 45. Szem homályossága ellen. Ha valaki rókanyelvet visel a gyűrűjében vagy ingvállában, nem homályosodik el a szeme. (Plinius 28. könyv.)
- A15. 46. Ha a szempillák kihullanak. Kend meg nyúlszőrrel, kinő és nem hullik ki.
- A15. 47. Hályog ellen. A görögdinnyét takard be tésztával és süsd meg kemencében, majd préseld ki a levét, és ezt hidegen csepegtesd a szemébe. Ha gyakran megismételed a kezelést, meggyógyul. Ugyanez a lé, ha a beteg megissza, használászt ellen is.
- A15. 48. Szent György és Pünkösöd napja között gyűjts új puszpángot, amelyet ezidőtájt találsz. Törd meg erősen, és tedd tiszta üvegbe. Ha nem tisztul le gyorsan, tedd egy másik üvegbe. Végül csöpögtesd a beteg szemébe. Ha 40 éves a hályog, akkor is meggyógyul.
- A15. 50. Ugyanez a hatása a csukaepének is.
- A16. 51. ... Ebszőlőt tölts meg ezzel az anyaggal, és kenyérben süsd meg. Mikor észreveszed, hogy kiszült a kenyér, vess ki belőle. Az üvegben tiszta illatos folyadékot találsz; ha ebből reggel és este 4-5 cseppet cseppentesz a beteg szemébe, biztos, hogy meggyógyul. Próbált orvosság.
- A16. 53. Herék fájdalmának csillapítására. Székfüvet árpaliszttal főzz meg, csinálj flastromot és kösd rá.
- A16. 54. Főzd meg mézzel a csépelet örvényt. Meggyógyítja a herék legsúlyosabb fekélyét is.
- A16. 55. A só nélkül főtt borsót ha gyakran rákötik, meggyógyítja a herék dagadását.
- A16. 56. Végy szederfa szárított levelét, törd porrá, szórd a herékre. Ha gyakran így teszel, meggyógyul.
- A16. 57. Végy szurkot viasszal együtt, tűz fölött főzd össze. Csinálj flastromot belőle, és minél melegebben eltűrheti, tedd rá. Meggyógyul.
- A16. 58. Oltatlan meszet áztass olívaolajban. Csinálj flastromot belőle, tedd rá, meggyógyul.
- A16. 59. Vizeletet indít. A fehér mályvát megfőzve fehér borban vagy ecetben, igya reggel.
- A16. 60. Terjéket erős borban add inni.
- A16. 61. Fehér peszercét reggel főzz meg vízben, és a beteg igya meg, rögtön vizeletre kell. Egyébként kenyérhéj alatt kell főzni.
- A16. 62. Ugyanezt teszi a fehér borban megfőzött vérállató fű, és a vízben főzött kömény is.
- A16. 63. Főzd meg a szaporafüvet fehér borban kenyérhéj alatt, hogy ne gőzölögjön. Egye meg a beteg és meggyógyul.
- A16. 64. Az összetört szaporafű gyökerét ha borban vagy méhsörben megissza, megindítja a vizeletet; a homokot és követ kihajtja.
- A16. 65. Láz ellen. A szaporafüvet gyökerestül főzd meg borban kenyérhéj alatt, és igya meg a beteg.

- A16. 66. Ha a beteg a láz emelkedése előtt mustármagot eszik, megszűnik a hosszantartó láz.
- A16. 67. Negyednapi láz ellen. A csertrang fű levele hasonló a cserfáéhoz, de ha gyengén megfőzik borban, a megivása után rögtön használ.
- A16. 69. Süketség ellen. Hangyatojást törj össze juhbőrben [?], ezután tedd a fülébe. Dugd be a fülét dióval, és feküdjön a másik fülén éjfélig. Ezután vegy ki a diót, és ítélje meg a gyógyszer hatását.
- A16. 72. Főzz mézet jó borban bikaepével együtt, majd tedd egy üvegbe. Mikor szükség lesz rá, egy kicsit melegítsd meg, és öntsd a fülébe.
- A17. 73. Fekete holló epéje a fülbe cseppentve megszünteti a süketséget.
- A17. 74. Fehér mákot törj össze, és az olaját csepeged a fülbe.
- A17. 75. A vereshagymát metéld apró darabokra, tedd egy serpenyőbe, melyben vaj van. Addig süsd, míg fekete nem lesz a hagyma. Végül a langyos vajat tedd a fülbe éjszakára.
- A17. 76. A jól megszáritott sáfrányt kösd egy fonalra, tedd a fülbe éjszakára.
- A17. 77. Fülcsengés ellen. Ruta levét fiúgyermeket szoptató asszony tejével összekeverve csepegtessék a fülbe. Meggyógyul.
- A17. 78. Süketség ellen. Menyhál máját tedd egy nyers tojás héjába, tedd a tűzhöz. Mikor megsült, folyadékot találsz a tojáshéjban. Ezzel itass át egy posztódarabot, és tedd a fülbe.
- A17. 79. Kisfiú még meleg vizelete a fül váladékát kiszáritja, és gyorsan meggyógyítja.
- A17. 82. A tormát reszeld meg alaposan, majd tedd egy fazékba, hogy megmelegedjen, végül gyúrd össze. Kösd körül vele a fájó helyet és meggyógyul.
- A17. 83. A retket reszeld meg, mint a tormát, de ne melegítsd meg. A többit ugyanúgy csináld, mint a tormával.
- A17. 84. Zsályát, izsópot, petrezselymet, fokhagymát, mézet jól keverj össze, kösd rá és meggyógyul.
- A17. 87. Főtt kölest tégy ecetbe, és kösd a fájó helyre.
- A17. 88. Gyűjts fehér liliom virágának sárgáját és szekfű bimbóját. Tedd egy üvegbe, önts olivaoajat rá. Mikor a torkodban ilyen betegséged van, rögtön kend be vele. Isten segítségével meggyógyul.
- A17. 89. Fogfájás csillapítására. Timsó, ugyanannyi só, tömjén, bors, kevés sáfrány, ugyanennyi méz. Főzd kenyérhéj alatt ezeket, s minél melegebben eltűrheti a beteg, tartsa a szájában és mossa vele. Még az ínyből is kihajtja a férgeket ez a szer.
- A17. 90. Vérehulló füvet törj össze és tedd a fogra.
- A17. 91. Kevés mézzel kevert ecetet tégy a tűzre, jól melegítsd meg, de ne forrjon. Mikor ezzel öblögetsz, próbáld ki, férgeket találsz benne.
- A18. 93. Menta vizét, ha ruta vizével együtt iszod, csodálatosan meggyógyít. Igen próbáld szer.
- A18. 94. Ha beléndfű gyökerét ecetben megfőzöd, és ezzel mosod a fogad, csillapítja a fájdalmat.
- A18. 95. Imely fű porát, ha megfőzöd ecetben, és azt a szádban tartod, csillapítja a fájdalmat.
- A18. 96. Fog szibbadásának csillapítására. Meleg bort sokáig tartson a szájában a fogain, vagy főzött sót, vagy főtt mogyorót. Mindezek rövid idő alatt felmelegítik a fogakat.
- A18. 97. Fogak fehéritésére. A fagyalfa belső héját főzd vízben addig, míg az egyharmada elpárolog. Ezzel a lével kend a fogaidat, s egy hét alatt kiféhérednek.

- A18. 99. Rossz szájszag ellen.
- A18. 103. Beteg hólyag ellen, és aki nem tudja visszatartani a vizeletét. Apróbojtorjánt óborban főzd egész addig, míg egyharmad része elpárolog, egy kicsit sózd meg, és vegye be a beteg.
- A18. 104. Egy falat kenyeret itass át erős ecetben, nyeld le nyugodtan, igyál rá egy korty újbort, és sétálj egy kicsit.
- A18. 105. Véres vizezés gyógyítására. Hat gerezd fokhagymát összetörve igyon meg vízben.
- A18. 106. Ágybavizelés gyógyítása. Meggyógyul, ha fekete gyopárt fahéjjal [?] jó borban megfőzi és megissza.
- A18. 107. Porrá tört kecskehólyag használ, ha megissza.
- A18. 108. Salátamag borban bevéve használ.
- A18. 111. Mérgezés ellen. Borban kenyérhaj alatt megfőzött és egy üvegben féltett egérfarkfű, ha gyakran issza, megóvja az embert a méregtől és a bénulástól. Aki fél a méregtől, minden hónapban egyszer igyon ebből a szerből.
- A18. 112. Forraljon olajat és igya meg a beteg.
- A18. 113. Tiszta vizet forralj, tégy bele egy kevés olajat. Igya melegen és megmenekül a szenvedéstől. Az elkövetkezendő mérgezés ellen is használ.
- A18. 114. Nyúlnak és szarvasnak a zsírját, amely a szeme sarkában van, és fekete nadály füvet törj össze, keverd össze olajjal. A beteg tűznél kenje meg vele magát, és meggyógyul.
- A18. 115. Fene seb ellen lábon. Popiliumot, gálickövet, timsót, tojásfehérjét, kevés faolajat kösd rá.
- A19. 116. Bors és vízi csiga, pápafű, ezeket törd porrá és használd. Meggyógyít.
- A19. 117. Földfüstje fűvét árnyas helyen meg kell szárítani, majd porrá törni. Előbb mézzel kell bekenni a sebhelyet, majd a port rászórni.
- A19. 118. Pimpót száríts meg, törj össze. A sebet kend be közben mézzel, és szórd rá a port. Nem terjed tovább.
- A19. 119. A pimpó gyökerét ha megeszik, lázat csillapít.
- A19. 120. Farkasbordát törj össze, és ezzel hintsd be.
- A19. 121. Pápafű vagy aranyvirág.
- A19. 122. Végy egérfarkfű, petrezselyem és útifű leveléből egyforma mennyiséget, hozzáadva egy kis borsot, törd össze ezeket egy mozsárban s kösd a sebre.
- A19. 123–124. Szent Antal tüzének enyhítésére.
- A19. 125. Édes tejet forralj meg és tedd langyos helyre, hogy megaludjon. Ezután vedd le a fölet és kend ezzel. Felül pedig hintsd meg szárított és összetört csigával. Így tégy három alkalommal.
- A19. 126. Szent Antal tüzének enyhítésére. Rozslisztet, meszet és mézet keverj össze, tedd a tűzre. Kend meg vele és lecsillapítja.
- A19. 128. Azt a füzet, melyet földfüstjének hívnak, törd porrá, hintsd meg vele, de előbb kend meg mézzel.
- A19. 129. A tormát törd össze alaposan, a levéhez tégy timsót, és kend meg vele a fájó részt.
- A19. 130. Erős ecetet önts egy mozsárba, majd végy kemenécében megégett földet és szitáld meg, tedd ecetbe, majd jól összetört üveget és timsót tégy hozzá, sőt is tegyél bele és erősen keverd. Fél óra múlva fekete lesz a lé, az alján pedig sár marad vissza. A lével mosd, a sárral kend a beteg helyet. Próbált orvosság.
- A19. 131. Egy vagy két tojásfehérjét sózz meg jól, majd végy porrá tört Szent János füvet. Keverd össze a tojássárgájával és tedd a fájós helyre.

- A19. 132. Mézet sóval és Szent János fűvével főzz össze tűzön, kend ezzel és meggyógyul.
- A19. 135. Aki nem tud aludni.
- A20. 136. Búzalisztet és mákot tégy egy hússzeletbe, és gyakran egye reggel és este a beteg.
- A20. 137. Apróbojtorjánt tegyen a fejére, és nem ébred fel, míg le nem veszik róla.
- A20. 138. Salátamagot és mákot törj össze vízben, és ezzel mossad a homlokodat.
- A20. 139. Kakaszsírral kenje meg a beteg a homlokát.
- A20. 140. Aki nem tud aludni, főzzön meg ürömöt borban vagy vízben, igya melegen és elalszik.
- A20. 141. Gyermeksírást ellen. Szarvasvelővel kend a gyermek homlokát.
- A20. 142. Az emésztés javítására. A cserepet, melyre már sok eső esett, törd össze jól tojásárgájával együtt. Tégy hozzá egy kis mézet, és főzd meg jól, majd ezt a flastromot kösd a testére. Ha felül nem tud emésztetni, akkor a köldöke fölé, ha alul, akkor a köldöke alá kösd.
- A20. 143. Aki nem tud aludni. Disznótejet, búzalisztet keverd össze, csinálj belőlük hamu alatt kis lapocskákat. Próbált dolog.
- A20. 144. A beteg tudta nélkül a feje alá tett üröm ugyanezt teszi.
- A20. 145. Akinek férfisága csökkent. Ökörfarkfű gyökerének külső héját szárítsd meg, és azt add neki megenni.
- A20. 146. Aki az ételt kihányja. Sebfüvet kecsketejben főzz meg, és igya meg a beteg
- A20. 147. Aki az ételt és a bort nem tudja magában tartani. Földi tömjént és egér-farkfüvet törj össze, és langyos borban add neki meginni.
- A20. 148. Kömény gyökerét vagy levét igya,
- A20. 149. Akinek étvágya nincs. Vérálató füvet főzd meg ecetben, és két napig igya melegen reggel és este, négy részre osztva. A veséket gyógyítja, a szomjat oltja, a mellkast tisztítja, a gyomrot csodálatosan meggyógyítja.
- A20. 150. Aki nem hagyja abba a hányást. Vörös [?] bort oszd kétfelé, és rögtön tedd a gyomrára. Abbahagyja.
- A20. 151. Gyomor ápolása. A Boldog Szűz fehér mentája bőven nő a kertekben. Ennek gyökerét régi zsírral mozsárban összetörve, ha flastromként a gyomorra teszik, meggyógyít mindenkit, akinek nem jó az emésztése, és senki nem hányja ki a megevett ételt.
- A20. 152. Aki vért köp és hány. Tisztítsd meg a retket, tedd mézbe, és add megenni a betegnek
- A20. 153. Petrezselymet mézzel és kecsketejjel jól főzze meg és igya.
- A20. 154-161. Fejfájás ellen.
- A20. 157. Levendula levelét és tojásfehérjét keverj egy tálban addig, míg habos nem lesz, és kösd a homlokodra.
- A20. 158. Legjobb orvosság: a földi tök gyökerét, régi zsírt, olivaolajat vagy tiszta bort, viaszt és sőt törj össze, és tedd a tűzre főni, hogy legyen belőlük kenet. Kend meg vele a fájós részt. Megállítja az orrvérzést is. Második haszna: a láb és kéz köszvényét meggyógyítja 5 nap alatt kétségtelenül, ha fürdés után ezzel a kenettel kenik. Próbált szer.
- A21. 159. Ha az útifű gyökerét a nyakra teszik, enyhíti a fejfájást.
- A21. 160. Kakukkfű összetörve és megfőzve ecetben és rózsaoalajban. Ezt flastromként kell a fejre tenni.
- A21. 161. Olivaolajban megfőzött kapormag használ, ha ezzel kened a fejed.

- A21. 162. Szédülés ellen. Törj össze zsályát és idd ezt három hónapig, s közben böjtölj.
- A21. 163. A fej hagymáza ellen. Ürmöt és fekete ürmöt erős ecetben főzd meg. Ezzel itass át egy posztódarabot, és melegen mosd vele a fejed.
- A21. 164. Keverd össze a rutát rózsaoaljjal, és ezzel kend a homlokod. Elmúlik a fájdalom.
- A21. 174. Hátfájás ellen. Óháját főzz olivaolajban és ezzel kend a beteg hátát három vagy négy alkalommal, s meggyógyul.
- A21. 175. Oldal és hát szaggató fájdalma ellen. A lenmagot törd össze alaposan, és annyi tojást, amennyit akarsz, meleg vízzel keverd össze. Kösd a fájdalom helyére.
- A21. 177. A kölest tedd meleg ecetbe, kösd a fájós helyre, és meggyógyul.
- A21. 181. A szőrös nyúlóbort kend meg mézzel, jól sózd meg és kösd a fájós helyre.
- A22. 183. Végy egyenlő mennyiségű grispánt, timsót, tömjént, és főzd meg tiszta vízben. Ebben a vízben nedvesíts meg egy tiszta bőrdarabot [?], és azzal mossad. [...] Ezt a receptet az az ember mondta el, aki ennek segítségével gyógyult meg.
- A22. 184. A lósóskát törd össze és ezzel kend.
- A22. 185. A tormát vágd össze apró darabokra, tedd jó szorosan egy edénybe, önts rá fehér bort, és hagyd állni egy nap és egy éjszaka. Az üveget jól zárd be. Ezután használd.
- A22. 187. Rókvért keverj össze jó borral, és langyosan add inni a betegnek. Biztos szer.
- A22. 188. Próbált orvosság: egy kláris, egy szem friss sárga gyanta, ezeket míg frissek, törd össze, és a port tedd tiszta borba. A beteg éhgyomorra igya, és a kövek kimennek a hólyagjából. Váradon próbálták ki.
- A22. 190. Köhögés ellen. Két közepes kanálnyi mézet, öt füget, egy maroknyi aszú szőlőt tégy egy fazékba, önts rá egy pint vizet. Főzd el a felét, és éhgyomorra idd melegen vagy langyosan reggel.
- A22. 191. Káposzta és ruta magot törj porrá, és mézzel keverve add a betegnek.
- A22. 192. Köhögés ellen.
- A22. 193. Orr bedugulása ellen. ... és kifolynak a gonosz nedvek az orrodból.
- A22. 198. Nyilallás ellen. Törd meg jól a tormát, tedd egy fazékba a tűzre, hogy egy kicsit megmelegedjen. Ezután tedd egy kendőbe, és a fájós helyet kösd körül.
- A22. 199. Torokfájásra. Tiszta bort [?] főzd meg ecetben, és kösd a torkára.
- A22. 200. Friss lóürüléket áztass meg vízben, majd kipréselt levét idd meg, s egy óra múlva meggyógyulsz.
- A22. 201. Rüh és viszketés ellen. A peszercét főzd meg vízben, s mosd vele a testedet. Mindenféle rühöt és viszketést meggyógyít.
- A23. 204. Három vereshagymát süss meg jól lassú tűzön, hántsd le a felső héját, tegyél bécsi szappant közé. Jól törd meg mozsárban, adj hozzá annyi olivaolajat, hogy feloldódjon benne. Főzd erősen, míg feketévé nem válik, közben kavargasd, hogy ne forrjon fel. Ebből csinálj flastromot, és tedd a sebre, fekélyre vagy daganatra.
- A23. 206. Seb gyógyítására. A csengőfüvet szárítsd meg, virágát tedd olivaolajba, három vagy több napig törd, és kend a sebre, vagy a gyengeség helyére és környékére. Próbált.
- A23. 207. Vérzés elállítására. Útifű gyökeret főzz fehér borban kenyérhéj alatt, és éhgyomorra idd.

- A23. 208. Orrvérzés elállítására. Varadics levelét, ha az orrába dugod, elállítja a vérzést, vagy ha a karodra kötöd.
- A23. 209. Meleg disznótrágyát tégy az orrodba, és megáll a vérzés.
- A23. 211. Vérhasat gyógyít. Az édes tejet melegítsd meg annyira, hogy még meg tudd inni, tégy bele fél tojásnyi timsót . . .
- A23. 212. Főzz kölest erős ecetben, és a beteg azt igya, míg meg nem gyógyul. Más ne igyon.
- A23. 214. Giliszta ellen. A farkasalmának a haját főzd meg erősen, és melegen kösd körül kétszer a gyomrát. Próbált.
- A23. 215. Ökörepével kend kívülről a gyomrát.
- A23. 217. Emésztést javító szer.
- A23. 219. Először fehér kenyeret kell piritani, majd rá kell önteni könnyű bort. Adj hozzá timsót bőven, majd oszd három részre. Az egyik részt az egyik, a másik részt a másik, a harmadikat a harmadik reggel edd meg éhgyomorra.
- A23. 220. Sülyről az alfelen. Fekete peszercét törj össze hájjal, és tedd az alfélre. Meggyógyul.
- A24. 222. Bármelyik állat marását meggyógyítja.
- A24. 232. Menyülésről lábon vagy kézen. Egyenlő mennyiségű árpalisztet, mézet, sót, jó ecetet melegíts együtt, tedd a lábára. Kötés nélkül legyen ott három napig.
- A25. 240. Kardszúrásra.
- A25. 242. Mérgezés ellen. Medvetalpfü kiszáritott gyökerét törd össze jól, és egy kanálnyi ebből a porból tégy jó meleg borba. Ezután jól takard be a beteget, hogy izzadjon.
- A25. 243. Mérgezés ellen. Gyűjts Szent János füve virágának bogyóját – üzd el az ördögöt, mielőtt gyűjtöd –, tedd olivaolajba, és tedd ki a meleg napra. Így skorpióolaj lesz. Miután meggyógyítja a betegséget, a veszedelmes kórt oda irányítod, ahová akarod, abba az olajba áztatott ártó posztódarabbal.
- A25. 244. Égett testrészt gyógyítására. Tojásfehérjét, olivaolajat, görög fehért, tejfelt kenj rá, és meggyógyul.
- A25. 247. . . . , önts rá olivaolajat, keverj bele timsót és tojásfehérjét, tedd a sebre, és megáll a folyása.
- A25. 251. Ként, fokhagymát, ecetet, sót főzz együtt. Annyi ecetben, amelyben a többi anyag feloldódik.
- A25. 252. Egy nagy élő pontyot pikkelyezz le, és a pikkelyeket kályhában égesd szénné. A pikkelyek hamuját keverd hájba, ezzel kend és meggyógyul.
- A26. 257. Egyenlő mennyiségű zsályát és rutát, timsót és borostyán gyümölcsét főzd egybe, és ezzel mosd a szád.
- A26. 269. Fekete ürömöt főzz kecsketejben kenyérhéj alatt, s mikor megfőtt, vedd ki. Minél melegebben idd meg éhgyomorra, újra és újra, kitisztít.
- A26. 270. Aki nem üríthet. Egy diónyi összevágott timsót tégy hideg vízbe, s mikor feloldódik igya meg a beteg.
- A27. 279. Antonius kiváló doktortól hallottam.
- A27. 280. Egy fehér almát vágj ketté késsel, és kerekítsd ki a magva körül, majd jóféle összetört tömjént tégy az alma közepébe. Húzd nyársra, süsd meg jól, éhgyomorra edd meg.
- A27. 286. A jól megmosott zsályát főzd meg vajban, és azt igya a beteg.
- A27. 287. Hang erősítésére. A bodza virágát szárítsd a napon – vigyázz, nehogy cső jöjjön! –, majd forrás- vagy esővízzel és borral keverd össze, és reggel igyad.
- A27. 290. Ecet felhasználása. A somfát vágd fel kis rudakra, ezeket áztasd egy edény borban három napig, majd vedd ki, és szárítsd ki minél jobban meleg he-

- lyen. Ezután önts rá egy mérő erős ecetet, majd dugd be az edény száját, s négy napig maradjon így. Mindegyik napon tölts bele egy kis bort. Így olyan eceted lesz – ha egy kis borsot teszel hozzá –, mely a rózsánál is illatosabb.
- A28. 291. Más. Utazónak. Ha útközben valahol nincs ecet, egy üveget tölcs meg borral, tedd egy fazékba. A fazekat tedd a tűzre, hogy jól forrjon, s így, miután kevered, az üvegben ecetet találsz.
- A28. 292. Gyomorerősítő. Fenyőmagot vagy egész borsot nyelj le este lefekvés előtt, s gyakran tedd ezt. Utána azonban ne igyál.
- A28. 293. Ezerjófű gyökere. Sebre téve kihúzza a vasat, s a halott gyermeket.
- A28. 303. Egérfark gyökerét törd össze egy mozsárban, tedd egy új fazékba, főzd meg jól fedő alatt, és szórd borba, melegítsd meg. Végül csinálj kenyérbélből egy lép nagyságú korongot, s kösd rá a megfőzött gyökeret.
- A28. 304. Továbbá. Idd három napig a szilfa nedvét éhgyomorra.
- A28. 305. Vagy. A cserfa belső héját főzd meg fehér borban kenyérhéj alatt egy új fazékban, negyed részét főzd el, és add néhányszor.
- A29. 309. Méz, viasz, ecet, csinálj belőle flastromot, és tedd a sebre. Meggyógyul.
- A29. 314. ... Nagyon próbált gyógyszer, a kezelést nem egyszer, hanem kétszer, háromszor, négyszer stb. kell végezni.
- A29. 317. Vakondok fött máját egye, és meggyógyul. Sőt, soha többé nem fog ettől a betegségtől szenvedni.
- A29. 318. A rutát törd addig olivaolajban, míg ki nem szárad, és ezzel kend a tűzhelynél a beteget.
- A29. 319. Hányás. Törd egybe a fokhagymát aszú szőlővel, és add meginni a betegnek. Rögtön kihányja, amit lenyelt. Próbált szer.
- A38. 496. Fekete üröm. Egy óráig főzve borban vagy ecetben, és azután melegen vászondarabbal a fejre kötve meggyógyítja a fejfájást.
- A38. 497. Vagy. Ha valaki a láz emelkedése közben ezt (fekete üröm) esetben megfőzve melegen megissza, rögtön elmúlik a láza.
- A38. 498. Halott gyermek ellen. A fekete üröm borban vagy sörben, vagy vízben megfőtt gyökerét ha valaki megissza, rögtön kihozza a halott gyermeket.
- A38. 499. Ha valaki az előbbi szert issza, használ nehéz vizezésre is, mert összehúzza a hólyagsöveget.
- A38. 500. Ha valaki ételben vagy italban annak gyökerét beveszi, semmiféle méreg vagy mérgező állat nem árthat neki.
- A38. 501. Ha valaki a fekete üröm gyökerét nyakában tartja, semmiféle állat nem árthat neki.
- A38. 502. Aki a fekete ürömet mustba teszi és megissza, az nagyon jól kitisztítja – de éhgyomorra igya –, gyomrát megerősíti, mellkasát kitisztítja, és jó étvágyat kelt.
- A38. 503. Zsálya. Ha valaki a zsályát vízben megmossa, megszózza, és reggel borral megeszzi, mindenféle szúró fájdalmat, vulgo meredeket enyhít.
- A38. 504. Ha valaki jó borban összetöri és reggel megissza, a belső szerveket megerősíti és jót tesz.
- A38. 505. Ha valaki megszózott levéllel megmossa a fejét, haját növeszt.
- A39. 506. Borban megfőzve kígyómarásra és veszett kutya harapására téve rögtön használ.
- A39. 507. Ruta. Ha valaki reggel sóval és borral megeszzi, a szív minden betegségét elűzi.
- A39. 508. Ha valaki gyakran eszi, megtisztítja és erősíti az agyvelőt.
- A39. 509. Ha valaki a levét issza, a köhögést csillapítja.
- A39. 510. Ha valaki borban megfőzi és reggel issza, elűzi a lázat.

- A39. 511. Üröm. Ha valaki a levét borban issza, élesíti a látást.
- A39. 512. Ha valaki borban megfőzi és reggel issza, a magas lázat gyógyítja.
- A39. 513. Borban és tojásfehérjében összetörve, ezzel egy posztódarabot átítatva és a sebre téve csodálatosan gyógyít.
- A39. 514. Borban összetörve és sebre kötve a vadhúst nem engedi növekedni.
- A39. 515. Izsóp. Ha valaki vízben megfőzi és reggel issza, kitisztítja a gyomrot és a hangot tisztává teszi.
- A39. 516. Borban megfőzve és mézzel összekeverve csillapítja a köhögést.
- A39. 517. Borban megfőzve és a fülbe téve meggyógyítja a fülfájást.
- A39. 518. Ha valaki vízben megfőzi, és három napig issza, elűzi a mindennapos lázat.
- A39. 520. Aki nyitott szemmel nem lát. Kakukkfüvet főzzen meg vízben, és azzal mossa gyakran a szemét, meggyógyul.
- A39. 521. Fogféreg ellen. Vedd a beléndfű magvát, és tedd parázs fölé. Vezesd a szájba a füstjét, s ha vannak ott férgek, rögtön elpusztulnak.
- A39. 522. Vérzés ellen.
- A40. 535. Ha azt akarod, hogy fehér folt legyen az állaton. Végy vakondot, főzd meg vízben, s hagyd benne állni három napig. Ezután tedd az állatnak arra a részére, melyet fehéríteni akarsz. Gyakran tégy így.
- A40. 536. Hogy emlékezz arra, amit olvastál. Végy tiszta fehér tömjént, amennyit akarsz, törd porrá, és vízzel melegen add meginni hetente egyszer vagy kétszer napfelkeltekor és délben. Mindig éhgyomorral idd, és meglesz, amire vágsz.
- A40. 537. Fodormenta. Ha sajtba teszik, nem engedi megrothadni, és férgesedni.
- A40. 538. Borban megfőzve kitisztítja a belső szerveket.
- A40. 539. Reggel rácsálva elűzi a rossz szájszagot.
- A40. 540. A férfiak szerelemvágát csökkenti.
- A40. 541. A nők bátorságát növeli, agyukat megtisztítja.
- A40. 542. Kakukkfű. Olívaolajban és borban összetörve, posztóra téve mindenféle kigyómarást és veszett kutya marását meggyógyítja.
- A40. 543. Forrásvízben összetörve és a fejre kötve csökkenti a fejfájást.
- A40. 544. Fogfájás ellen. Végy árva csalánt, és főzd meg jól erős ecetben. A beteg ezzel mossa a fogát, de ne nyelje le, majd kösse az arcára.
- A40. 545. Süly ellen. Végy Szentiván virága nevű füvet, főzd meg jól fehér borban kenyérhéj alatt. Néhányszor igya a beteg, és meggyógyul.
- A40. 546. Végy fekete ökörfark nevű füvet, ennek a felső részén vannak a magvai. Ezt kösse a gyenge hely köré a beteg, meggyógyul.
- A40. 547. Fogak tisztítására. Végy egérfarkfüvet, és törd össze jól borssal, majd tedd mézbe. Tedd a fájós fogadra, mikor alszol, és az összes váladékot kitisztítja.
- A40. 548. Fogfájás ellen. Végy galagonya gyökeret és főzd meg erős ecetben kenyérhéj alatt, majd vedd a szájba úgy, ahogyan a rothadás elleni orvosságot szokás, és tartsd a fájós fogadon. Meggyógyul.
- A40. 549. Borostyán. 7 vagy 11 borostyán terméshől kipréselt nedv csodálatosan összehúzza az összegyűlt hólyagkövet, s kihajtja őket a vizelettel együtt. Biztos szer.
- A40. 550. Fejfájás ellen. Borostyánfüvet rózsaojjal, valamint a nedvét ha borral keverik, és a halántékra és a homlokra kenik, megszünteti a fájdalmat.
- A40. 551. Bűzlő orra. Borostyánfű nedvét kell az orrba csöpögtetni.
- A41. 552. Fülbetegség ellen. A borostyánfű tiszta, csillogó nedve borral meggyógyítja.
- A41. 553. Útifű. A nedve csipásságot és fülfájást gyógyít, ha belecsepegtetik.
- A41. 554. Ha gyökerét megmossák és megeszik, a fogfájást csillapítja.

- A41. 555. Kőszvénynek az izmoknak és a száj mindenféle fájdalmának jót tesz, ha levelét összetörve ,mepsütve, és egy kicsit megszóva ráteszik.
- A41. 556. Ha valakinek a sok járástól megdagad a lába, az összetört és ecetbe tett útifű megszünteti a dagadást.
- A41. 557. Hunyor. A magzatot a méhben megöli, a fekete hunyor a fekete kolerát meggyógyítja, a fehér hányást idéz elő, nem jó inni.
- A41. 558. Kapotnyakfű. Ha párlúgban áztatják, és onnan kivéve a fejre kötik, nagyon megerősíti az agyvelőt.
- A41. 559. A kapotnyakfű leve, vagy a víz, amelyben megfőzték, az élő és a halott magzatot egyaránt elhajtja, tehát terhes asszonynak nem szabad adni.
- A41. 560. Ha valaki összetöri és megissza, vérzésnek, szúrásnak, vágásnak elejét veszi.
- A41. 561. Kígyómárásra kell kenni.
- A41. 562. Úgy vélik, akkora ereje van a betonikának, hogyha kígyókat vonnak körül vele, azok gyötrődnek.
- A41. 563. Azt a házat, amelyben van, minden ártó szándék elkerüli.
- A41. 564. Összetörve, és a fej vágott sebére téve csodálatos gyorsasággal összeforrasztja és meggyógyítja azt. Még jobb a hatása, ha három napig gyakran cseréled a seben.
- A41. 565. Szemfájás orvoslására jó a betonika gyökere, ha megfőzöd úgy, hogy egyharmadát elfője, és ezzel a lével kezeled a szemedet, a levelét pedig a homlokra és a szemedre teszed.
- A41. 566. Ha a betonika gyökerét levelével együtt vízben főzik úgy, hogy harmadát elfője, s a levelét összetörik és rákenik, csodás módon meggyógyítja a kőszvényt és erősít.
- A41. 567. Fimur terrae vagy petrezselyem. Nedve élesíti a látást, és megállítja a könnyezést.
- A41. 568. Szaporafű. A szaporafű gyökerét ha összetörik, és közben a fejre teszik, megszünteti a fejfájást.
- A41. 569. ... harapásra, melyeket ... hívják, használ a borban megfőzött és összetört ágacska a szaporafűnek. Ezután tegye ... , és nyersen mézzel összetörve tedd bátran a felnyitott sebre korán. A szerző azt mondja, hogy biztosan meggyógyul. Ugyanúgy kell eljárni a kígyómárás gyógyítására ...
- A41. 570. Tudni vélik erről a fűről, hogyha valaki a ruhájában viseli, azt mindenki gyűlölni fogja.
- A46. 664. Valamilyen fiatal állat máját főzd meg jól, és tedd melegen az arcára, meggyógyul.
- A46. 665. Halfogásra. Keress hályog magot, törd porrá, tedd kenyérbélbe, vedd a tóba, valamely hal megeszi, hassal feldől.
- A46. 666. Titkot így lehet megtudni. A nyúl faggyúját, mely a szíve körül van, tedd az alvó ember mellkasára, és elmondja minden titkát.
- A47. 683. Hogy ne lássanak. Azt a követ, melyet a banka fészkeben találsz, tartsd magadnál.
- A48. 698. Olívaolaj, májusban készült vaj, retek. Ezeket főzd össze, kend a fejedre, és sok hajad lesz.
- A48. 704. Hántsd le a kőrösfá héját, és vedd a belső héját. Tedd fehér borba, főzd jól kenyérhéj alatt. Reggel éhgyomorra idd és meggyógyulsz.
- A48. 705. Bokafájás ellen. Vedd a fekete üröm levelét vagy gyökerét, egérfarkfüvet, útifüvet, óhajat. Ezeket törd jól egybe, tedd a fájós bokára - vagy más testrészre -, és meggyógyul.

- A48. 706. Végy fehér ürmöt, fekete ürmöt, napraforgót, egérfarkfüvet, útifüvet, tömjént, jó bort, tégy hozzá egy kis szarvaszírt vagy disznószírt, ha más nincs. Kend ezzel a tűznél, meggyógyul.
- A48. 707. Emésztés javítására. Végy két rész imély füvet, és egy rész gyömbért. Törd porrá őket, evés után nagyon könnyen fogsz emésztetni.
- A49. 710. Kelevény ellen. Fokhagyma, olívaolaj, bors, torma, fenyőmag, fehér ruta, fehér üröm, dió, mind egyenlő súlyú. Törd egybe őket, és kösd a kelevényre, meggyógyul.
- A49. 711. Mindennapos láz ellen. Vedd gyökerestül a napraforgót, darabold fel, és főzd meg erős ecetben. Reggel és este add a betegnek, de előbb melegítsd meg.
- A49. 715. Süly ellen. A háton és minden más testrészen használ, ha momortika olajjal meghintik a fájó helyet. Kétségkívül meggyógyul.
- A49. 716. Aki vért vizek. Egyen ecetben jól megfőzött egérfarkfüvet melegen, meggyógyul.
- A49. 717. Tiszta víz, szem homályossága ellen.
- A49. 724-725. Hiányzik 2 levél.
- A50. 743. Hiányzik 2 levél.
- A51. 754. Kolera elleni purgáció.

B

Leőbely: MOL, Radvánszky cs. lt. P 566, 77. cs., XIV. cs., Máriássy János emlékkönyv. Öt ivnyi, 16rét, misekönyvhártyába kötött gyógyszerkönyv. Lapjai nincsenek számozva. A kézírást Radvánszky Béla Máriássy János fiának, Györgynek tulajdonította, holott az egyik recept utalása alapján a szerző, ill. másoló M. János: "magam Janónak". (B. 121.) Egy kéz írása, de nem egyidejű, a tinta színe is változó. A kézirat keletkezési dátuma 1618-1635 u. közötti időszak. Radvánszky a könyvecskét kettéválasztotta, állatorvosló részét külön fejezetben akarta közölni, Egy néhány rendbeli lóorvoságok ill. Egy néhány rendbeli orvoságok cím alatt.

Szemelvények: Jankovics József: XVI-XVII. századi ráolvasások Máriássy János lógyógyászati kéziratában. (Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, Tomus XXI. Szeged, 1985. 55-61. p.)

A borító belső részén az alábbi recept olvasható: Ló kormire valo kenet. Recipe: 1. Szarvas haj. 2. Fejér viasz. 3. Len mag olaj. 4. Terpentin. 5. Csont vellő. M. Mindenikből 1/4 font. Misc. Egy jo marék veres hadgyma hejal és egy új fazékban őszve olvasztván szord meg tiszta kendőcske által új csuprockaban. Ezen kenet sebreis igen hasznos.

- B55. 23. Bizonytalan olvasat: eleo szó javítva, olvasható egik, eleo, eleaseo-nek is.
- B62. 107. Ha az ló nem tud vizelni. Végy faolajat, és kend meg a kezedet vele. Dugd be a kezedet a ló végbélnyílásába, vagyis alfelébe, addig, míg elérsz a keresztetőig. Itt van a ló húgyhólyagja. A középső ujjaddal nyomd meg ezt, és ezután rögtön tud vizelni. Próbált dolog.
- B62. 108-110. E három tanács négy üres lap után következik.
- B64. 131. Háromnapos rossz eső ellen.
- B65. 133. Pestis elleni gyógyszer. Végy három rutalevelet, két csepp fügelét és egy diót. Ezeket igen hasznos kora reggel éhgyomorra megenni. Próbált dolog.
- B65. 135. Hogy a sertések el ne pusztuljanak.

- B65. 140. A kólika gyötrelme ellen.
- B66. 146. Próbált általam a házam táján.
- B67. 152. Hideg köszvény ellen. Dohányfű porát főzd meg fehér borban, és kösd a fájó helyre. Néhány óra múlva elmúlik a fájdalom, de megdagad a hely, ahol a fájdalom volt. Mégis gyakran rá kell tenni a fenti gyógyszert, míg a dagadás ki nem fejlődik.
Az inak megdagadása után jól összetört és zúzott sóból – melyhez olajat kell tenni –, csinálj kenőcsöt. A dohányfű olaját és nedvét, nárdus olaját keverd össze, és ezzel a kenőccsel kend a lábadat ott, ahol észreveszed az inak gyengeségét. Köss rá először szövethől készült lábbelit, majd nyúl vagy más állat szőrét, hogy melegen tartsa a lábad. Mindennap így tégy, mikor aludni mész. Ez a recept adatott Pozsonyban, 1635. november 5-én. (Bár Jankovics József szerint ez utóbbi dátum elírás, és a recept keletkezése 1535. lenne. i. m.)
- B68. 163. Paraszti gyógyszer pestis ellen. Révay Ferenc 1570. Végy három tormát, ugyanennyi retket, három legyet, három egyforma pókot, három szem borsot, három szem fenyőmagot. Ezeket törd össze mozsárban, kend lenszöszre, és így tedd a fekélyre. Próbálta Révay Ferenc úr, 1570-ben.
- B68. 164. ... Csodálatos titok hirdettetett ki ma; ember istenné lett, ami volt, megmaradt, ami nem volt, felvette; az összekeverést nem tűrte el, sem a szétosztást értünk, bűnösökért a kereszten + Názáreti Jézus, a zsidók királya + E dicső név védjen meg téged, teremtményét minden rossztól; Szent Isten, Szent erő, könyörülj, gyógyítsd ki ezt a szolgádat (Andrea Magdolnát) ebből a gyengeségből, az Atya, Fiú, Szentlélek nevében, ámen. +
- B68. 173. Ha azt akarod, hogy a férgek ne rágják a káposztát. A palánta magvát, melyet el akarsz vetni, előbb tedd szentelt vízbe, és hagyd állni benne fél óráig. Ezután vedd ki, és tedd a napra, hogy megszáradjon. Ezután kell a földre szórnod, és amikor palántázod, a férgek gyengék lesznek ahhoz, hogy megrágják a káposztát.
- B70. 174. Végy vérehulló füvet – ne szárítsd meg –, törd össze jól, és fogd fel a levét. Ezután ugyanakkora súlyú faolajjal keverd össze. Egy kanállal a juhok szájába kell öntened, és kijönnek a férgek. Alaposan próbált dolog.
- B70. 175. Hogy a méhek el ne menjenek. Kend be a méhkast mályva levével, és egy se megy el. Próbált dolog.
- B70. 176. Mikor el akarnak menni a méhek. Méhek, maradjatok + emlékezzetek Krisztusra, aki a borjúlábfű ágát kivirágoztatta, így titeket is térítsen vissza. Az Atya + Fiú + Szentlélek nevében + Amen.
- B70. 177. Akinek vérzik az orra. Írja le a következő szavakat saját vérével, új tollal, és kösse a nyakára, és rögtön megáll a vérzés + Barbara + barta + byra.
- B70. 178. Ha a méhek el akarnak menni. Ezt mondd nekik:
- B70. 181. Ágypoloska ellen. Végy tisztítószert, az ágy réseit tapaszd be vele; rögtön eltűnnek. Próbált dolog.
- B70. 182. A bolhák szobából és ágyneműből való kiűzésére. Végy coriandermagot vagy a zöld fűvét, és főzd meg vízben. Ezt a vizet hintsd szét a szobában, vagy szórd be vele az ágyneműt; elmenekülnek. A zöld fűvének igen büdös a szaga, a magva azonban kellemes illatú.
- B70. 183. Altatószer. Végy kecskeszarvat, és tedd a feje alá. Megszünteti az álmatlanságot. Próbált dolog.
- B70. 184. Gyógyszer. Aki pestises időben szaporafülevelet rág – mivel annak a levét rágás közben lenyeli –, egészséges lesz, és mentes a pestistől. Lehet a pestises-

- nek adni étkezéskor egy kevés szaporafű levelet borban vagy az orvosságban. Próbált dolog; egykor az ördögösök fedezték fel.
- B71. 185. Jó segítség, ... Végy mézet, szürd le, és főzd meg egy tálkában sóval, és öntsd rá egy kőre, hogy kihűljön. Formáld ujj alakúra, és törd porrá egér ürülékkel együtt, és tedd bele valami zsiradékba vagy olajba. Dugd be az alfelébe reggel és máskor is. Rögtön megkönnyebbül a gyomra.
- B71. 187. Betonika. Magyarul: ... Szlovákul: ... Veszett kutya harapása ellen. Végy bakfűvet, rázd fel borban, tedd a sebre.
- B71. 188. Hogy a férgek a káposztát ne egyék. Vedd a cékla nevű fű levelét, törd össze erősen, fogd fel a levét. Mikor palántázní akarod a káposztát, a palántákat mártsd bele ebbe a lébe, és azután ültess el. Egyébként, mikor már megnő a káposzta, és az előbb említett férgek rágni kezdik, akkor vedd az előbb mondott cékla magvát, törd meg erősen, keverd vízbe. Mikor ezzel a vízzel meghinted a káposztát, rögtön elpusztulnak a férgek.
- B71. 191. Hagymáz és gyengeség ellen. Vedd a sárga liliumnak a gyökerét, mely a mocsárban nő, tisztítsd meg alaposan, vágd apróra, törd össze jól mozsárban, mint a tormát. Tedd egy csészébe, és tíz vagy több tojásfehérjével keverd össze, hogy olyan legyen, mint a kenőcs. Ezután két len- vagy más nagyon puha váson között tedd mindkét térde fölé. Hagyd ott állni néhány óráig; ezt tedd kétféle három napig. Próbált dolog. Ezt reggel és este kell csinálni.
- B71. 196. Az Atya tekintélye a Fiú bölcsessége, és a Szentlélek igaz volta miatt; és az Atya, Fiú, Szentlélek nevében hagyjon el téged, N. N., az egy-, két- és háromnapos hideglelés +. +. + és a négynapos:
- B72. 199. Legyek ellen. Főzd meg a szaporafűvet, és a levélvel hintsd meg a falat, az ablakot és az ajtót; mindegyik elmegy.
- B72. 200. Aréna ellen jól próbált orvosság, leiratott 1618-ban.
- B73. 211. Akinek vérzik az orra. A következő szavakat írd le egy új tollal saját véreddel, és kösd a nyakadba; rögtön eláll a vérzés. + Barbara + Barta + Biira +.
- B73. 214. Minden módon próbált. + Az Atya hatalma + bölcsességed [!] a Szentlélek ereje szabadítson meg téged mindenféle hidegleléstől: mindennapostól, kétnapostól, háromnapostól, négynapostól. Az Atya, Fiú, Szentlélek nevében.
- B73. 216. Orrvérzés megállítására igen jó gyógyszer. Vér, maradj magadban, Mint Krisztus Magában, Vér, maradj az érben, Mint Krisztus a büntetésben, Vér maradj vesztég, Mint ahogyan KRISZTUS egykor keresztre szegetett volt. Háromszor kell ráolvasni imádkozva, a kezét az orrvérzésben szenvedő ember feje fölé kell tenni, és fel kell olvasni. Át kell fúrni a tölgyet, három vagy több vércseppet kell belecseppenteni, ezután be kell dugni a lyukat fából készült dugóval. Ez is jól próbált gyógymód. A sorsot nem uraljuk, de Jupiter azt is, minket is ural.
- B74. 233. Feljegyzések következnek 1614-1717-ből: Anno 1617. 11. Maj. Ogroczon marasztottam megh Troczanj Lazlo Vramat, per omnia azon fezetesre, mind az eleobbenj eztendeoken. Batizon at tam neki R.4.
- Anno 1616 [solutum ...] Annis dedi ad praesentem anum [...] a troczani f. 350. Az eozzemnek kutem f. 3.
- Aladfinak aranjath No. 1
- Batizfaluon f. 7
- Batizon f. 11 dr. 40 et sic erre az eztendeoreis solutum.

- Anno 1614 a 1. Januarii Isten keves segitseghedul koth magam keotseghen szolgha-
koth tartanom Zepes Varaba laktomba.
- Anno 1614 10 Martii zeogotem meg Troczani Lazlo Vrammal ezetendo szamra
adok nekj louas legenjseghre fl. No 32, etele, itala tizteseghes, louanak szena,
abrak.
- Biczen sokadalomkor nadragra fl. 1.
Bacsonban attam fl. 2.
[...?]
Biczen attam de 50.
Biczen attam fl. 3.
Biczen attam fl. 6 d. 30. (<...>)
- Anno 1614 26 Aprillis Marasztatuk megh Troczani Lazlot azon fizetesre.
10 Augusti Biczen araniath attam No. 3.
1616 3 Januarii Biczen No. fl. 8
8 Februarii Biczen No. fl. 1
Pallosert [...]izarnak No. de. 81.
Laczkonak de 50.
Zijartonak adosagerth attam de 60
Attam Biczen f 6
Bacson attam f2
Batizfaluán f 1
- Anno 1614 26 Martii Zeogotem megh Liptaj Nagj Ferenczet louazul, eztendo szam-
ra adok neki kez, penzt fl No 7.
Minden ruhaja moruaj, menteje ala beles, ket keobeol ros, kett keobeol arpa. Czisz-
math, az menieth el neoheth, etele, itala tizteseghes.
- Azoniom Aniam adoth az felesegenek Batizfaluán fl 2. Item ugian akor arpath cub.
2. Azoniom adoth felesegenek f. 2.
Mentejeth belesetul, Biczen megh [...] megh attam, per omnia solotumo.
- Anno 1615 26 Martii Liptai Nagj Ferencznek azon [...] ki szeogeotseghre.
Biczen attam beteghseghede fl 1
Batizfaluán attam fl 2
Biczen haj mar nadragiat fl 1
Nadragh megh attam.
mentejeth, beleseth fl 3
Item Biczen attam fl 2
Rozath arpajath megh attak Azzoniom Ania adoth neki fl 2.
29 Maj anno 1616 ruhazatra attam neki fl 4
Batizfaluán attam fl 3
Leoczen attam de 25.
Mentejeth, beleseth meghattam
Item fl. 3 [...] confutando solutum.
- Anno 1614 1 Januarii szeogotem megh Beharoczi Nagj Georgiel louazul, eztendo
szamra adok neki kez penzt fl. No 5.
Minden ruhaja moruai, menteje ala beles, czismath az mentieth el neoheth, etele,
itala tizteseghes.

Zepes Varaba attam neki fl 1

Zepes Varaba megh Batizfaluan kesre attam de 42.

Mentejeth megh attam.

Biczen ingre, kesre de 32.

Dolmaniath Biczen attam fizeteseketh nadragert fl 3 de 31.

B74.234. Üres lapok után folytatódnak a receptek.

C

Lelőhely: MOL, Radvánszky cs. sajkakazai lt. P 568, 15. cs. A kézirat Jankovich Miklós tulajdona volt, majd a Magyar Történelmi Társulat gyűjteményéből – a másolás után maradhatott Radvánszknál –, s kerülhetett jelenlegi helyére. Elfeledett kézirat. A kötés nem korabeli, a cím sem a kézirat szerzőjétől származik: 1650 ORVOS ÉS SZAKÁTS KÖNYV nem különben Kertész Mesterségről és Lovak orvoslásáról Magyaról, Bibliotheca Jankowichiana. A borítón: Orvos kertész és főzőkönyv a XVII. század elejéről. Az 1650-es dátum nem tudni, honnan származik, hiszen 1619-ből találunk évszámbejegyzést, a kézirat szerzőjének öregkori kezével. A másolást jóval korábban kezdhette, erre nemcsak a terjedelem, a szép írás enged következtetni, hanem a receptekben előforduló személyek neve is, akik a XVI. sz. második felében éltek. (Csúzi Pál vagy Rosemberg Kristóf) Az íráskép alapján is a XVI. század végére tehetjük a másolás kezdetét. A szerzőnek saját oldalszámozása van. Az Orvoslókönyv rész 127 oldalból áll, itt megjegyzés következik: pag. 127 vége. Azonban a címoldal, 1., 15., 78. lap hiányzik, a 39. oldal után ugrik a számozás 41-re. A könyv kiegészítésekkel 111 lap. A 81/82, 86/87, 91/92, 108/109, 110/111 üres betoldás. A 77-79b levéltári számozású lapon: Incipiuntur optimae procurationes horti. Közölte Radvánszky Béla: Magyar családélet... III. 50-54, a szerző saját számozásával: II. pag. 1.; a 83-85. levéltári számozású oldalon Lóorvoskönyv, ezt Radvánszky ebben a válogatásban akarta kiadni, de különválasztva. Hiányos, külön oldalszámozása lehetett. A 88-97. levéltári lapon: Következnek Szakacsaghaz ualo mesteőrsegeők. Az első lap hiányzik. Közölte RB: Magyar családélet III. 37-50. A 98-107b lapon Index Medicinare. Az utolsó lap sérült. Nem egyenletes az íráskép, a tinta színe is változó. A mutatónak is önálló számozása volt. A margójegyzetek kötéskor sérülhettek meg.

A kézirat szerzője vagy másolója Török János (C122.810), személyéről közelebit nem sikerült kideríteni. Több helyről másolhatta, ahogy ezt a receptek eltérő leírás módja, és a tipikus másolási hibák (szóismétlés, áthúzott címek stb.) is mutatják. Több egyezést mutat Lencsés György könyvével, az Ars Medicával, ami nem jelenti feltétlenül a könyv ismeretét, hanem azonos forrásfelhasználásra is utalhat. Ugyanakkor szintén egyezéseket mutat vele a Radvánszky Béla által Zathureczky család kódexeként emlegetett kézirrattal (OSZK, Oct. Hung. 636. jelzet alatt: Szakácmesterségnek rövid le-írása, mely a 17. sz. végén, a 18. sz. elején keletkezhetett.)

A saját indexszámozást elhagytuk, mert az eredeti folioszámozást nem tartottuk meg.

C78. 1. A tartalomjegyzék alapján a hiányzó első oldal receptjei: Bekarol, Fülbeli ferőgről, Haliagrol, Szömfaiasrol, Verokadas, Verhasrol.

A 2. oldal receptjei: Giermők korsagrol, Haliagrol, Kőről, Moly ellen, nehezen szülesreöl, Reszögseg ellen, Szaynak faldalma,

- C79. 22. Fogfájás ellen. Végy tárkonyt, zeller- és fehér tömjén magvát, amennyit akarsz. Törd össze, és főzd meg ezeket igen erős ecetben. Ezt a beteg tartsa a fogán.
- C79. 29. Későbbi kézzel narancz hei . . .
- C82. 74. Ütifüvet főzz meg fehér borban kenyér héj alatt, és igya reggel és este egyszer vagy többször.
- C83. 88. Utólag a margóra írva.
- C84. 107. A margón: Tuberenda.
- C87. 151. A recept a margón.
- C87. 154. Őrszó: Veöreös. A 15. nap hiányzik. A 15. p. jegyzéke: Agiek faiasrol, Giomor faiasrol, Ikrendözesről, Purgatio, Szömfaiasrol, Ver okadas, Vízellesről, Veörös olay. A 16. p. jegyzéke: Dagadasrol, Dög halalrol, Giomor faiasrol, Ikrendözcéről, Köröl, Kigio marasrol, Orbanczrol, Seresreöl, Scorpio marasrol, Zöld flastrom.
- C87. 164. Kiegészítés a margón: Tiszta iuegbe . . .
- C88. 184. Az erősen sérült recept a margón.
- C89. 187. Későbbi kézzel a lap alján: Ez vtifü uizeuel . . .
- C89. 191. Későbbi kézzel: öklelest tauoztat.
- C89. 192. A margón: Haliogrol.
- C89. 193. A margón: Haliogrol.
- C89. 194. Utólagos kiegészítés: sziuet erősset . . .
- C90. 203. A margón: Tuos labrol.
- C90. 206. Flastrom sebhen lévő rothadt hús gyógyítására. Végy 1 lat viaszt, 1 lat grispánt, égetett timsóval keverd össze a viaszt, végül fél lat faolajba tedd bele a grispánt, s kész a flastrom.
- C90. 207. Régi sebre való por. A tölgyfa levele, melyet ősszel, Mária mennybemenetele ünnepe körül szoktak bevinni a tornácra, és a templomba, vagy pedig az erdőben szoktak felkötni - megszárad, és por lesz belőle. Mikor fel akarod használni ezt a port, mosd le előbb a sebet, majd tedd rá a port. Teljesen begyógyul, és a sebhely is szép lesz.
- C90. 213. Mikor víz csöpög a szemből. Szekernyét és tojásfehérjét, amennyire szükség van, és egy kevés lisztet keverj össze.
- C91. 214. Ugyanaz. A zöld szekernyét jól törd össze, keverd össze ecettel. Rákötve a szemre rögtön megállítja.
- C91. 216. Szem tisztítására. Kömény, vérehulló fű, szaporafű, zeller, ruta megtisztított nedvéből, mindegyikből egyenlő mértékkel 1 uncia; leszűrt mézből 1 uncia. Főzzék egy kicsit ezeket együtt, tegyék félre egy üvegben; ha valaki akarja, használja.
- C91. 217. Véres szemről. Egy galambpár fiókját vedd, szúrd meg varrótűvel a bal vagy a jobb szárnyának középső erét. Három csepp vért cseppents a szemébe; így tégy kétszer vagy háromszor. Visszatartja a szem vérét.
- C91. 223. Rózsavíz, fahéj, gyömbér, timsó, szegfűszeg egyenlő mértékben. Törd egybe ezeket, és tedd a száj fájó helyére.
- C91. 224. Seb gyógyítására való flastrom, nem engedi, hogy rothadt hús nőjön benne. Faolaj 6 lat, 4 lat glet, 4 lat ecet, 1 lat bolus armenus, 1 lat viasz. Ezeket főzd össze, hogy színük legyen. Csinálj kis golyócskákat, majd mielőtt megfőne a kenet negyedikként grispánport tegyél bele; tedd félre, míg ki nem hűl.
- C91. 225. Kard vagy más vágás ellen való flastrom. 4 lat tömjén, 2 lat mirrha, ugyanennyi szekernye, hal zsírja, amennyi tetszik, 1 lat kámfor, 3 lat viasz. Ol-

- vasszátok meg először a viaszt, majd a többbit, utoljára a kámfort. 1 lat mágneskövet melegíts egy óráig. Figyelj, nehogy megégjen.
- C91. 226. Régi sebre való flastrom, és könnyezés elleni víz. 2 lat fehér tömjén, 2 lat tömjén, 2 lat fehér mirha, 2 lat vörös mirha, 1 lat sáfrány, 1 lat kámfor, 1 lat aleopatikum, 2 lat bolus armenus, négy tojásfehérje, rózsaoaj, faolaj. A tojásfehérjét keverjétek össze az olajjal, és egy mozsárban mindegyik szert törjétek össze; így lesz jó.
- C92. 241. Hogy meghal-e a beteg vagy nem. Végy a kezedbe szaporafüvet úgy, hogy a beteg ne tudja, és menj oda hozzá. Kérdezd meg: Hogy van? ha azt mondja, jól – meggyógyul, ha pedig azt mondja: rosszul – meghal.
- C93. 255. Hogy fogaid fehérek legyenek, szád pedig jó illatú. Fehér só, tajtékkő, fekete gyopár két nehezék, kék lilliom gyökere 1 nehezék, illatos sás virága 5 nehezék. Ezeket miután összetöröd és összekevered, dörzsöld és mosd vele fogadat.
- C93. 266. A kihúzás nem egyértelmű.
- C98. 316. latin ... viasz 6 nehezék, egy lat rózsaoaj, 5 lat kámfor, olvasztott viasz. Adj hozzá 8 lat terpentint, és törd erősen porrá, mindennap jó orvosság.
- C102. 409. Közvény ellen. Végy fülfüvet (barba Iovis), amely sziklán terem, törd meg óhájjal együtt egy mozsárban. Főzd meg jól, és csavard ki zsíros vászon által, végül kend azzal a kenettel. Csakhamar izzadni fog, és a tisztátalanság kijön a testéből.
- C102. 412. Fogak feketesége ellen. Végy rózsapogácsát, főzd meg ecetben vagy borban, és gyakran mosd vele a fogad; fehérek lesznek a fogaid.
- C105. 445. A recept a margón.
- C105. 449. Végy zöld pimpóniát és főzd meg lúgban, és mosd meg a fejed. Ezután a főtt füvet tedd a homlokodra jó melegen, és kétségkívül meggyógyulsz.
- C105. 456. A recept a margón.
- C117. 627. A margón: Szörferögről.
- C120. 734. A margón későbbi kézzel.
- C126. 927. A margón: Verhas.
- C130. 1064. A margón: Niluass.
- C130. 1068. A margón: Niluass.
- C131. 1118. Ha kígyó van az emberben. Végy fehér ürmöt és fekete ürmöt, főzd meg igen erős ecetben, és idd meg. Rögtön elpusztul az emberben.
- C132. 1138. Raszt ellen. Végy retket és szeld fel, ahogy szokták. Egy kis tálba tedd, sózd meg, és hagyd így állni egy óráig vagy tovább; egészen addig, míg folyadék nem lesz a sóból. Ezután vedd ki a léből a retket, levelével és egy kis rozsliszttel együtt törd össze mozsárban. A lével kend meg a hasát, ahol fáj; majd az összetört retket kösd a gyomrára jó melegen, amilyen melegen eltűrheti, és meggyógyul.
- C133. 1139. Órszó: ki kis. Hiányzik egy lap. A 78. p. receptjei: Boszorkanirol, Dög halalrol, Has faiasrol, Mirigről; Pokol uarrol, Sargasagrol. A 79. p. receptjei: A' meli giermököt feirre akarsz nevelni, Feier orczarol, Okadasrol, Szörferögről, Turosszarrol.
- C134. 1161. Sérült oldaljegyzet: [...] kurvafi hazugsagodat [...].
- C134. 1162. Olvashatatlan margójegyzet.
- C136. 1172. Tolvaj felismerésére. Végy mercuriumot összekeverve bakkecske vérével, és ferd be vele az ablakot vagy a falat, ahol akarod, és akaszd fel a kulcsot az ablakba. Rögtön felkiált, mikor a tolvaj visszateszi.
- C136. 1173. Más. Írd fel egy cédulára: Ábrahám feloldott téged + Izsák visszatartott + Jákob hazavezetett + Ezután tégy egy cédulát a kapu külső, egy mási-

kat a kapu belső küszöbe alá. Ha a tolvaj itt átmegy a lopott holmival, úgy fog kiáltozni a fájdalomtól, hogy kénytelen visszaadni.

C137. 1199. A lap alja levágva.

C139. 1238., C140. 1249. Egy folt hatására, mely feltehetően vér eredetű, a szöveg elmosódott.

C1249. Galenus receptje pestis ellen. Megjegyzendők.

C150. 1360. A margón: Hantos szorol.

C153. 1413. Az áthúzás nem egyértelmű.

C156. 1439. A lap alja hiányzik, kötéskor vághatták le.

C157. 1456. Más kézzel.

C157. 1457. Késői kézzel.

C159. 1495. A számozás folyamatos, mégis két lap betéve.

C161. 1520. A címnél a lap teteje levágva.

C161. 1527. A lap alján: pag 127. vége. Innen új kéz, korábban előforduló recept másolata. Sérült lap.

C162. 1545. A lap széle hiányzik.

C163. 1549. Hiányzik a Lóorvoskönyv eleje. A lapszámozás újra kezdődött.

C164. 1571. Először a jobb, majd a bal lábára írd rá ezeket a szavakat: Phisongyon, Tygris, Euphrates. Rögtön vizelni fog.

C165. 1585. Más kézzel, ugyanaz, mint 1528–1544-ig.

D

Lelebbely: OSZK, Oct. Hung. 500. Testi orvosságok könyve. 17. sz. eleje. Egykorú kézirat, későbbi kiegészítésekkel. 8of. Kötése egykorú, bőrre ragasztott kódexlappal. Kötésbélése 15. sz.-i latin kézirat.

(Ism.: Schultheisz Emil, *Communicationes BHMH.* 12. k. 1959. 186–198. p.)

Szemelvények: Szlatky Mária: Minden doktorságot csak ebből késértek. Bp., 1983. Magvető. (Magyar Hírmondó) 270–285. p.; Schram Ferenc: Népi nőgyógyászati tanácsok a 17–18. századból. *Communicationes* 1973. 69–70. k., 253–279. p.

A belső borítón: Anno domini 1619. Mendszent huanak harmadig napian szeredan estve napnugotkor szinte . . . A többi olvashatatlan.

Más kézzel: Testi orvosságok könyve.

D176. 1–9. Más kézzel.

D177. 10. Innen Szentgyörgyi János keze. Hiányozhat egy lap.

D180. 45. Oldalt más kézzel: Mirha, Aloes, sasafra Lignum sanbtum, Bolus Armenus, Butirum, Antimonium cum sal nyitri.

D181. 58. Oldalt más kézzel: Tikmon Fejere, Aloes, Eufrasia viz.

D183. 75. Oldalt más kézzel: Ectet, Mezet, kékkövet.

D183. 82. Oldalt más kézzel: Szapan, Lilium Gyöker, Spicinard olay.

D185. 93. Mellette halványan ismét más kézzel: Zajzon Laszlo tiz sustakot Batzion mondam költöt cultra [?].

D191. 170. A lap szélén más kézzel: Kontra morbum galikum.

D198. 254. A margón olvashatatlan szöveg.

D204. 349. Későbbi kézzel: Tekintetes nemes és nemzetes Horvat Uramnak.

D207. 380. Más kézzel.

D207. 381. Ismét más kézzel.

D208. 393. Ugyanaz a kéz, melytől a lapszéli jegyzetek származnak. Majd bejegyzések következnek:

16025 Eztendőben vetem három hatarba egegi földet. Vettem egiket hat hat forintan. Az közep mezőben az sent petteri (utan) uton az első laba pelepuen felső rendin oluasuan adok 20 hold, kimenuen az közepin auege az kire tazit. Esmegh az első laba hazafelle vallo rendin öttödik uet foldiem.

Külön lapon: Tintura eleksir praeparativa.

Sirupus, persicorum pulvis jalapa salnitri.

16018 Eztendőben husuet nap uttan két hetuel eskutem meg az en dazdam azional, (szüllettetet) eső gyermekem szüllettetet szenmihal nap (hauanak) utana két hetuel. Seredan negi orataion estuefelle, ertekemnek idein 17 forintom uolt, meg halla szenmarthon nap utani egi hetuel uguan szereda (na) nap reguel hainalkor, Uduar hellet, neue iudit.

16019 (azon eztendoben) Szentmarthon nap utan egy hetuel szombathon reguel hat s het ora taion szüllettetet massik gyermekem anna, erttekemnek 33 forint taian.

161022 Hus hagio ked ellot ualo ceotortokön szullthetet harmadik gyermekem, neue petterke, killencz ora taion, ertekemnek szasz hatuan forint idein, meg halla pünkest utan két hetuel, serreda nap sinte uiradkor, uduar (tel) hellen az sokadalomba azon eoztendőben.

D208–209. 395–397. Tartalma majdnem szó szerint megegyezik a 252–256. receptekkel, ezért nem adjuk a szó szerinti fordítást. Mindkét szöveg zavaros.

D209. 399. A recept után alig olvasható bejegyzés: Sum possesor hujus libri Antonius Illyes. A. [...] en Batyam. Az Kultra költöt Tiz sustakot eged bor [...]

E

Lelőhely: OSZK, Duod. Hung. 66. Váradí Vásárhelyi István: "Orvosság os Kis Keönjueczyk e Melyben Hamarsagal mindenfele oussagot fel talalzz az emberen valo belseő és küelseő, mindenféle niauialiaknak ellene. Az melliot Meltan kis Patikanak neuzehetz. Iratot 1628 esztendőben." Eredeti kézirat, 64 f. (26 üres p.). Poss.: f. 1. "Találtatott Gömör Vármegyében, Kraszna Horka Várbeli régi írásai közt, 1803-ik esztendőben." RB jegyzetei között olvasható: .... a herceg Esterházy család könyvtárában.

Szemelvények: Schram F.: i. m.

A gerincen: MS. KIS PATIKA

A címnegyed későbbi kéztől származik. A cím a 3. levélen kezdődik, az első két levél hiányzik.

4r–9r: Előljáró beszéd.

10r–41v: Receptek.

42r–46v: Üres.

47r: 3 sor bejegyzés.

47v: Üres.

48r–58c: Receptek.

59r–64v: Üres.

Egy kéz írása, az íráskép, a tinta színe nem egyenletes.

E218. 46. A margón: Babona.

E220. 75. Jó étvágyat csinál (?).

E22. 117. Néhány szinte olvashatatlan szó, majd üres lapok következnek.

F

Lelőhely: OSZK, Oct. Hung. 485. Házi patika. Hasznos receptek gyűjteménye. (1663)
Eredeti kézirat. 52. f. Egykorú bőrkötés.

Szemelvények: Schram F.: i. m.; Szlatky M.: i. m. 307-314. p.

A házi mindeneskönyvek családjába tartozik.

F228. 1. Az első oldalon alig olvasható szöveg: Probal't Atyanak es Fiunak es Szent Lelek nevi'ben legyenek hasznossak az [oruosságok]. Contra vim Mortis non crescem [...] Auritium [...]

2. oldal: Hac si bene serves in longo Tempore cives. Si ubi Deficient Medici, Medici tibi fiant. Adde potum piro, Nux est medicina veneno. Disce Lubens quid dubcius e quam discere multa, Lectio lecta placet Decies repetita placebit. Az alábbi bejegyzés sem a másolótól ered: Házi patika 1663.

Alatta: Anno 1663. Die 1 Augusti. Pozsoni Varmegye es Magyar ország szilín lakozo katonák, Uyváriakkal együtt, alkalmas Urakis ott lévén sok fü emberekkel, Párkány alá mentenek a Török ellen, melly vitezeknek nagyobb risze ott veszett a' pogány által, es vadak, madarak által lett temetesek nekik.

F228. 3. Más kézzel.

F229. 11. Nem egyértelmű az aludgyál szó áthúzása.

F229. 17. Ugyanaz a kéz, mint a 3. recepté, későbbi kiegészítés.

F234. 108. A margón későbbi kézzel halvány, olvashatatlan bejegyzés.

F235. 126-127. Hiányzik egy lap.

F237. 156. előtt: Így, ti méhek, nem magatoknak készítitek a mézet. Így, ti juhok, nem magatoknak hordjátok a gyapjút. Így, ti ökrök, nem magatoknak húzzátok az ekét. Így, ti madarak, nem magatoknak építitek a fészket.

F237. 158. Az órszó: Hogy. Ugyanakkor az eredeti lapszámozás folyamatos.

F238. 170. 174. Egészen halvány tintával átsatírozva. Nem egyértelmű, hogy ez áthúzás vagy ráírás.

F241. 202. Ugyanaz, mint 170.

F242. 205. Ugyanaz, mint 170.

F242. 210. Későbbi kézzel, halványan: N.B. Probal't.

F246. 262. A túloldalon olvashatatlan szavak: [... Domine ... facit ...]

G

Lelőhely: OSZK, Oct. Hung. 87. Két nagyjából egykorú kéziratot tartalmaz. 79 f.
Az Orvossághos Könyveczke 1665k. keletkezhetett. (Ez a kolligátum második tagja, az évszám miatt került előrébb.) A Mindenféle Orvosságoknak Rend szédesse is a XVII. sz. második felére tehető.

Szemelvények: Schram F.: i. m.; Szlatky M.: i. m. 303-307. p.

Az ABC-be tagolás az eredeti kéziratban szerepel, ezért tartottuk meg.

G262. 193. Másolási hiba. A 185. recept egy részét írta le még egyszer.

G266. 269. A Boldog Megváltó áldása a ferences reformátorok kertjéből [!], az Atyaisten hatalma, Isten fiának bölcsessége, a Szentlélek erénye szabadítson meg téged minden háromnapos, négynapos és tartós hidegleléstől, és Boldog Megváltónk, érted, szolgáljádért (szolgálólányádért) való könyörgésére, Urunk téged (név) áldjon meg, és gyengeségtől, és minden rossztól védjen meg téged mindig. Ámen!

H

Lelőhely: OSZK, Oct. Hung. 763. Próbálos Bizonyos Orvosságok, Mellyeket Néhai Révay István Uram ó Nagysaga Constantinapolban az Török Császár Fényes Portáján lévén, Fő-Lovász Mestere kenyvébül írt le Anno 1668 8 May. Magyar, latin. Másolta Georgius Pekler, Anno 1693, 22. May.

A másolat apró betűs, rendkívül hibás, gyakran érthetetlen, nehezen olvasható kézirat. Sok az üresen hagyott rész, ezt mi kipontozással jelöltük, Pekler nem tudta az eredeti kéziratot elolvasni, de magyarul sem tudhatott jól, innen a sok értelmetlen szó. Ha megkíséreltük volna helyreállítani az eredeti szöveget, egy teljesen új kézirat jött volna létre, s az eltorzított szavak értelmét nem mindenütt tudtuk kikövetkeztetni. A szakértők számára azért reméljük, egy fontos forrást bocsájtunk közre, s az értelmezés, értékelés feladata rájuk hárul. Peklernek van egy saját tételszámozása, amely nem egyezik a receptek számával. Ezt a számozást nem tartottuk meg, mert feltehetően kötéskor a lapok, ívek teljesen összecserélődtek. Mi megpróbáltuk az eredeti sorrendet helyreállítani.

H269. Bevezető:

Nem fekszik puha ágyon a szent, akit tisztelni kell.

A vízsepp a követ nem erejével, hanem gyakori esésével vájja ki.

Így lesz tudós az ember is: nem erővel, hanem sok olvasással.

A felolvasás tetszik, a tízszeri ismétlés tetszeni fog.

Ahogyan a tavasz virágot ad, a virág gyümölcsöt, a gyümölcs illatot, úgy ad a tanulás erkölcsöt, az erkölcs érzéket, az érzék megbecsülést.

Sokat kérdezzetek, a választ tartsátok meg, a megtartott választ tanítsátok; e három dolog teszi azt, hogy a tanuló túlszárnyalja tanárát.

Kérdezd, tedd félre, tartsd meg, olvasd gyakran újra; így minden kulcsot kezvedbe ad a helyes bölcsesség.

Keveset akar beszélni, saját szavait akarja mondani az előrelátó ember, aki ehhez szokik, nagy megbecsüléstől övezve öregszik meg.

Aki jól akar beszélni, annak előtte kell gondolkodnia.

Ritkán híres az ember, aki mindent elmond, amit csak tud.

Cselekedj jól, beszélj keveset, ha azt akarod, hogy híres légy.

Cselekedj rosszul, beszélj sokat, ha azt akarod, hogy ostoba légy.

H272. 76. Továbbá. Végy egy növendék madarat, és kösd a ló nyakára.

H274. 111–112. Itt több lap hiányzik, Pekler saját receptszámozása szerint 29–44-ig. Ettől kezdve az ívek teljesen fel vannak cserélve.

H277. 159. Hiányzik a cím. Arra nem utal semmi jel, hogy egy lap kimaradt volna. Lehet másolási vagy olvasati hiba.

- H280. 234. Ló körmére való kenet, hogy a patája puha legyen. 4 lat közönséges méz, 4 lat olivaoaj, resnice terpentin 4 lat, vagy (. . .), epe 4 lat, viasz (?) 4 lat. Ezeket keverd össze, és egy edényben vagy más hasonló eszközben olvasd meg, majd forrald tovább, amíg csak folyékony nem lesz. Ezután vedd le a tűzről, tedd nagyon hidegre.

H290. 396. Ezt nem adom el, amíg élek. Halálom után nem tudom kié lesz.

H294. 451. Aki lefesti a virágot, nem festi meg az illatát.

Ezt nem adom el míg élek,

Halálom után nem tudom kié lesz.

I

Lelőhely: Másolat: MOL, Radvánszky cs. sajkócazi lt., P566. 97. cs. Eredetiének hollétéről nem tudunk. 1940-ben még egykori lelőhelyén volt. Azóta vagy elkalldott, vagy a II. világháborúban megsemmisült, ugyanis feltehetően azok között az anyagok közt volt, melyek megmentésére Herepei János tett kísérletet, de a szállítmányt bombatalálat érte. A kéziratot Debreczy Sándor ismertette (Apafi Anna orvosságos könyve, Erdélyi Múzeum, 1940. 322–324). Radvánszky így ír a kéziratról: Eredeti je préselt fekete bőr házikötésben, 4rét alakban a Székely Nemzeti Múzeumban Sepsiszentgyörgyön 27/884 e jelzés alatt. (Sambler Domokos ajándéka) Debreczytől tudjuk, hogy 139 eredeti számozású lapból állt a kézirat, a 125. lapon VÉGE alatt rajzolt záródísz, majd két recept következik más kézzel, s a "Mutató Tábla". Innen rekonstruálhatjuk a hiányzó lapok tartalmát. Ezek: 1. l. fele, 31–32., 45–46., 53–56. Debreczy a tartalomjegyzéket is csonkának véli. Mivel az eredeti kéziratot nem ismerjük, megtartottuk a folioszámozást.

Ebben az esetben is a Radvánszky Béla-féle átírást adjuk, csupán a közékezelést és a központozást modernizáltuk. A jegyzetek is Radvánszky megjegyzései. A hiányzó lapok tartalmát a tartalomjegyzék alapján adjuk.

I296. 1. A többi hiányzik, mivel a lap kettészakított.

I296. 4. A következő lap kezdete: „kában hordozza”. A többi recept is Himlő ellen való.

I297. 21. A zingiberis szó olvasata nem egyértelmű.

Folia senis fél uncia, vízben főzzék meg 3 font, adj hozzá zingiberist. Addig főzzék, míg fele elfogy, azután használják fel. Ezután vegyenek 25 aszalt szilvát, másikk vízben főzzék, míg összezsugorodik, majd szórják meg egy kis cukorral. Eből kell enni, és a levéből 3 kanálnyi reggeli előtt éhgyomorra meg kell inni; így jól emészt.

I298. 26. Az alchermets szó javítva, olvasata nem egyértelmű.

I304. 116. Hiányzik a 31–32. lap. A hiányzó receptek: 31.: Pestis ellen, Sárrul. 32.: Fekete üröm vizének hasznai.

I307. 147. Órszó: Gyomorfájás ellen. Hiányzik a 45–46. lap. Tartalmuk: 45.: Flastrom mindenféle kelésnek kifokasztására. Juhok mikor mételyesek. Kelésnek kifokasztására való hasznos flastrom. Mindenféle kelésnek kifokasztására való hasznos flastrom. 46.: Bisalma lictarium, Giliszta ellen.

I307. 152. Kétszer írva: meg meginnya.

I308. 174. Hiányzik két levél, az 53–56. lapig. Tartalomjegyzékük: 53.: Az mely asszonynek elvész az teje. Az kinek az száját az íz eszi. Az kinek az oldala fáj s hurut. Hogy az asszonynek sok teje legyen. Íz ellen. Oldalfájás ellen. Szemnek világosítására. 54.: Az mely ember az ágyban vizellik. Kőlyikáru. Levesticum-víz. Sebre való ír. 55.: Az mely ember nem emészthet, hanem csak hány. Kopaszság ellen. Koszos főri. Torokgyék ellen. 56.: Az mely embernek foga húsa fáj avagy a pofája dagad. Békák, hogy hallgassanak, ha akarod. Foga húsa az kinek fáj, avagy az pofája dagad. Ha azt akarod, hogy a békák hallgassanak. Okádásrul. Pofának dagadásáru. Szónak tisztulásáru.

I314. 258. Eltévesztette a számozást.

I315. 262. Eltévesztette a számozást.

I315. 264. A lap szélén: Hurut ellen orvosság.

I316. 277. A lap szélén: Fogfájás ellen.

- I321. 395. Egy szó helye piros vonallal kihúzva.
 I326. 459. Más kézzel innen a mutató tábláig.** A zárójelbe tett rész más írással.
 I327. levél: * A számok a kódex lapszámára utalnak.
 I330. G 29.) * Későbbi betoldás.

J

- Lelőhely:* OSZK, Quart. Hung. 280. Próbált Orvosságok le írva. Anno 1684 Die 18 May. Eredeti kézirat. 5. f. Poss. Illésházi József 1735.
 Az üresen hagyott helyek, melyet pontozással jelöltünk, jelzik, hogy a kézirat másolat.
 Szövegközlés: Kőszegi Mihály, Communicationes. 1964. 30. k. 127.
 J336. 7. Kimaradt egy szó.
 J337. 11. Kimaradt egy-egy szó.

K

- Lelőhely:* Székelyudvarhelyi Könyvtár Kézirattára. Nr. 5295. (Ism. Spielmann József: Orvosi Hetilap, 1982. 123. évf. 1748–1751.)
 Az eredeti kézirat jelenleg hozzáférhetetlen, így ebben az esetben a Radvánszky-féle átíratot közöljük, a közékezelést és az interpunkciót modernizáltuk. A jegyzetek is Radvánszky megjegyzésein alapúinak. Spielmann József ismertetéséből tudjuk, a kézirat rossz állapotban van. Váradi Szabó személyéről sem tudunk közelebbit, latinus műveltségű borbély-chirurgus volt, 1668–1703 között tevékenykedett Baconban. A kézirat egyes részei különböző időben keletkeztek, s egyik fő forrása Pápai Páriz Pax Corporisa. Nehéz volt a receptre tagolás, mivel nem tudni, hogy a receptek leírásában teljesen az eredetit követte-e Radvánszky Béla; vagy egy sajátos szempont alapján írták le. A betűhívéséget nem tartotta meg. S nem tudni, hogy a kiemelés kitől származik. Mivel jelenleg Magyarországon ez az egyetlen átírat, s eredeti kézirat híján nem nyúltunk bele a szövegbe, csupán a könnyebb kezelhetőség miatt próbáltuk több-kevesebb sikerrel receptekre bontani. Váradi izes székelységgel írta ezt az orvosságos könyvet.

- K342. 4. A lap szélén: Aszalva, törve . . . után hintve.
 K342. 5. A margón: agrimonia.
 K342. 7. A lap szélén: és az orrodon és szájadban.
 K342. 8. RB megjegyzése: vallott = bevált (probatum est).
 K342. 9. A lap szélén: Nincs emberben nagyobb kár, mint az kába balgatag tulajdonság. Az kába, balgatag P: ember olyan, mint az mely cigány mondja volt a búzaszóró embernek, hogy azért néz az felvetett búza után, hogy nem hiszi, hogy lecsik az búza az csűr földére maga. Koránt sem oda Buda!
 K343. 22. A lap szélén: Ha nem tudod; tudod jól, hiába való.
 K343. 26. Burokfű javítva szurokfűből.
 K344. 29. A kéziratban ezután két oldalon következik: Sidó, igaz historikusból való Jerusálem retinetes veszedelméről való notatio stb.” (Kiadta R. Kiss István, ItK, 1903. 85–89.)
 A tartalomjegyzék csak a III. rész mutatója.; 101. Eredetileg így jelöli e számokat: 1001 stb.

- K₃₄₈. 132. p. A lap szélén: Sperma muris.
Itt véget ér az utólagosan beiktatott tartalomjegyzék.
- K₃₄₈. 32. A lap szélén: székfüvet.
- K₃₄₈. 37. A lap szélén: De disznóbab három levelével törd. – Vedd ki az fokhagyma gerezdinek belső csikait, valamennyi vagyron egy fokhagymában, azt törd össze 3 disznóbab levelével.
- K₃₄₉. 45. Betoldás.
- K₃₄₉. 47. Utólagos kiegészítés: Ez a kakukkfű, székfű, azért kakukkfű, és hogy alig ismered, pengig az ebkapor ital.
- K₃₅₀. 64. Utólagos kiegészítés: tisztítja az . . .
- K₃₅₁. 69. Eredetileg: hold fogy folytán.
- K₃₅₁. 72. RB szerint "ásd" helyett "aszald" szónak kellene szerepelnie.
- K₃₅₁. 75. A tölcs szó kétszer szerepet.
- K₃₅₁. 77. Eredetileg: folyásásának el lelni; valamint: ha ho hosas talál lenni.
- K₃₅₄. 102. Későbbi kiegészítés.
- K₃₅₄. 105. A lapszélén: Az mit az gyomrában találsz, vedd ki, elegyíts asszonyember tejében, úgy ereszd az szemben.
- K₃₅₅. 123. Eredetileg: Boldogasszony napján.
- K₃₅₅. 124. Oldalt: 100, 20.
- K₃₅₆. 129. Oldalt: Üszögös Péter is . . .
- K₃₅₆. 135. Tejébe [!], RB szerint talán: tejéből.
- K₃₅₇. 138. A margón: Mindszent havában, ha az zabot megfőzöd, melegen az tyúkknak adod, sokat tojnak tőle.
- K₃₅₇. 148. Ezután következik egy vers 1699-ből, melyet R. Kiss István kiadott. (ItK, 1903. 87–89.)
- K₃₅₉. 168. [!] RB-től származik
- K₃₅₉. 169. Későbbi megjegyzés: Hagymáz ellen.
- K₃₅₉. 171. A másoló az agármónium szót agármonyra javítja.
- K₃₆₀. 175. Későbbi megjegyzés: Hagymáz ellen.
- K₃₆₁. 196. Későbbi kiegészítés: Ennek szarvának, gyártott bőrinek sok haszna.
- K₃₆₁. 197. (palaczkos = poloskás)
- K₃₆₁. 200. Későbbi oldaljegyzet: Egy éjjel ázzék benne.
- K₃₆₁. 207. Későbbi oldaljegyzet.
- K₃₆₂. 219. Oldaljegyzet.
- K₃₆₂. 228. Későbbi kiegészítés: Csak gáliczköves meleg bor kell neki kenni.
- K₃₆₃. 247. Későbbi oldaljegyzet: Jó az pápafüvet borban megfőzöd, s azt beadod innya egynéhányszor.
- K₃₆₃. 255. Későbbi feljegyzés: égett rák pora.
- K₃₆₄. 274. Oldaljegyzet: Lencsével, útifűvel öszvetört, főtt útifűnek.
- K₃₆₅. 297. Későbbi beszúrás.
- K₃₆₆. 301. Közbeszúrva: muztika.
- K₃₆₆. 322. Kétszer írva: azt.
- K₃₆₇. 328. Későbbi betoldások: Ez a legjobb, csakhogy drágább az szegénynek, nem teheti szerit.; ott varról több is vagyron orvosság, csakhogy restebbek.
- K₃₆₇. 329. Kétszer írva: vagy.
- K₃₆₈. 350. Későbbi utójegyzet: fájását . . .
- K₃₆₈. 355. Valószínű RB kiegészítése: (Ismét az szakadt tökösről való remedium)
- K₃₆₉. 361. Kétszer írva: tehénhús levében.
- K₃₆₉. 361. Kétszer írva: törd.
- K₃₆₉. 364. A lap szélén: Ugyanezen fű . . .

- K369. 374. Törzsözlöd helyett törso szerepel.
- K370. 386. Homályos és zavaros az írás.
- K371. 398. Kétszer írva: kevésse megfőzik .
- K371. 410. Kolcs = hónalj hajtás (kacs).
- K371. 411. Kétszer írva: penig.
- K371. 412. Későbbi beszúrás: fül.
- K371. 413. A lap szélén: 5ször vettem czetet be újbán. Én, Váradi, B. ki Szabó György, anno 1702, 1 Octobris.
- K372. 422. Későbbi jegyzet: Fejér peszerce, nyírfa lével vízben főzni, innya. - Fekélyfű, seprűfű mindegy, ördögharapta . . .
- K372. 423. A lap szélén: kecshében.
- K372. 426. Kiegészítés: ezt add meg - enni.
- K372. 428. A lap szélén: Ez könyv eddig elő 19 doctorokból szedegetett; azonban az Tökölyi Imre borbélya könyve egészen. (Személyét még nem sikerült azonosítani.)
- K373. 435. Törd apróra azt (azt az orrában hadd szíjja) Az áthúzás RB-től ered, nem tudni, szerepel-e az eredeti kéziratban.
- K373. 450 Kétszer írva: mind hívösít.
- K373. 452. Kétszer írva: melyet.
- K374. 462. Kétszer írva: főzz.
- K375. 477. Kétszer írva: elegyíts.
- K375. 485. Ezután olvasható: Baczonban N.B. N.B. Georgius Varadi, alias Szabó.
- K376. 487. Kétszer írva: ezckre.
- K378. 494. Kétszer írva: az fazékban.
- K380. 537. Kiegészítés - igen jó: meg az tövét is nyakad . . .
- K382. 561. Hiányzik egy levél, 29. 30. jelzett lapszám.
- K382. 562. Kétszer írva: szapora.
- K382. 565. Készer írva: mind.
- K386. 642. A lap szélén: Azaz atraczél vagy apiom cinoglósa. Ebnyelvű fű, czinoglosa franczu ellen is igen jó.
- K387. 663. Kétszer írva: éjomra.
- K387. 667. A lap szélén: De az temején ki ne maradjon.
- K388. 695. RB magyarázata: Ih = ioh = gyomor. Ih feje = gyomor szája.
- K389. 706. A lap szélén: N.B. Ez olyan orvosság, hogy hozzászíja az sárt az gyomorban, osztton kiviszi magával.
- K390. 714. A lap szélén: N.B. Kehes lónak való jó. Nyírfagyöngyöt, örménygyükeret, angyelika gyükeret törd öszve mind őket, főzd meg borban, tedd az torkában.
- Az eves rüt fokadékok ellen való orvosság. Az szalonnát égesd meg, jól törd meg tejfelben, keverd jól öszve, temjént is törj köziben, crispánt, kevés gálitzkövet is, és tyúkmonyfejérit, és avval kend egynehányszor.
- K390. 717. Kiegészítés: Tudni illik az útifüvet vagy úti laput.
- K391. 735. Kétszer írva: kend.
- K391. 739. RB a reggel reggel szavakat másolási hibának minősíti, holott jelentésük: reggelente.
- K391. 744. A lap szélén: Köszvény ellen is jó. Igen jó erre a békatojás vize - el ezt bár; azaz hidd meg bár.
- K391. 747. A lap szélén: Babérolaj - borostyánolaj.
- K393. 773. A lap szélén: Az lókörom is igen jó füstölni véle, az juhgané is, az szamargané is.

- K₃₉₃. 783. Szeder ina = szederinda.
- K₃₈₆. 839. A lap szélén: Régi sódort és annak levében főzd meg az ért sajtot, hogy olyan legyen, mint az pép, avval ragaszd az csomót, de megfőzd elsőben az sódort.
- K₃₉₉. 882. A lap szélén: Meg ugyanannak gyükerét főzz meg vízben kenyérhaj alatt, azt igyad.
- K₄₀₀. 891. A lap szélén: Verd az torkában az kórságosnak.
- K₄₀₀. 899. A lap szélén: Hogyha hat szem borsot, hat szem hagymamagot öszvetöröd, egy pohárban megadod innya, eleget szelel tőle.
- K₄₀₂. 930. A lap szélén: Az vereshagyma rojtját főzz faolajban, kenjed vele, az rojtját kösd az sülyre.
- K₄₀₃. 945. A 165. lapszámot átugrotta.
- K₄₀₃. 951. Kiegészítés: kösd, avagy . . . az vér menten;
- K₄₀₄. 974. A lap alján: Betcskerekéi vagy Váradi Szabó György Baczonban.
- K₄₀₅. 980. A lap alján: 1698, májusban. én, Váradi Szabó György munkája vagyok mindvégig.
- K₄₀₆. 995. A föld szó zöldnek is olvasható.
- K₄₀₇. 1026. A 30 nehezék valószínű tollhiba.
- K₄₀₈. 1043. A 201. lapot átugrotta. A lap szélén: Alvés = kecskeszarvú fű.
- K₄₀₈. 1047. Nem egyértelmű, mire vonatkozik ez a recept.
- K₄₀₉. 1064. Ismétli a 207. és 208. lapszámot.
- K₄₁₀. 1073. A lap szélén: Vérehulló fű gyükere ezekkel főtt.
- K₄₁₂. 1104. Balhafűmag javítva bal fű magra. (RB javítása.)
- K₄₁₃. 1118. A lap szélén: Ez a 143. levélhez tartozó.
- K₄₁₃. 1127. A lap szélén: Köszvényre is igen jó.
- K₄₁₄. 1131. Szegény bor = gyenge bor.
- K₄₁₆. 1157. Az Atya, Fiú, Szentlélek nevében. Mikor + Jézus Krisztus + megszületett + minden + betegséget + és hideglelést elűzött. Menj hát + Isten + e szolgájától + mindennapi + és kétnapi + hideglelés + Az Atya + Fiú + Szentlélek nevében.
- K₄₁₈. 1186. Későbbi írás a sorok között: azaz lenlevelű fű vagy . . .
- K₄₁₈. 1189. A lap szélén: Ez sárga virágú hamis konkoly.
- K₄₁₈. 1197. Ettől kezdve a lapszámozást egykorúan betoldott ívek szakítják meg.
- K₄₁₉. 1211. Fölébe írva: Váradi Szabó György.
- K₄₂₁. 1242. Alul: Váradi Szabó György munkája.
- K₄₂₂. 1265. A lap alján: Becskerekéi vagy Váradi Szabó György Baczonban laktomban.
- K₄₂₃. 1280. Ezután 4 oldalon egy vers vagyon. "Nóta: Mikor Sénakerib, óh magyar nemzetség beh kemény az szíved . . .", melyet R. Kiss István közölt. i. h.
- K₄₂₃. 1286. Rebegő = hebegő.
- K₄₃₀. 1939. A lap szélén: nádmézzel jobb.
- A 274. és 275. levél hiányzik.

L

Lelőhely: MTA K. 96. Gyógyszerek II. nyolcadrét alakú, egy kéz írása, néhány levél hiányzik belőle. A kézirat 17. századi. Az első lapon a következő bejegyzés: 232 a SztK Vett. jul. 27. 1842. Gyógyszerek. XVI. d. századbéli KI. A m. t. társág kéziratárába ajándékozta Lugossy József. (Toldy Ferenc kezével)

Két részből áll. Másolat, hibás olvasattal.
Szemelvények: Szlatky M.: i. m. 291-296.

- L436. 1. 1 lap hiányzik.
L436. 7. Hiányzik a 3. lap. Őrszó: Okadas ellen.
L437. 17. Az áthúzás nem egyértelmű.
L437. 18. A 6. lap hiányzik.
L437. 24. A 8. lap hiányzik.
L440. 55. Az áthúzás nem egyértelmű.
L440. 59. A cím fölött primitívebb írással: Kö ellen valo.
L444. 125. Hiányzik egy lap. Őrszó: Okadas ellen.

M

Lelőbely: MTAK K. 95., Gyógyszerek I., nyolcadrét alakú, több kéz írása. 17. századi kézirat, feltehetően az első feléből. Első lapján: Gyógyszerek. Házi patika. A 'tekintetes Magyar Tudós Társaság' kéziratgyűjteményének ajánlja Martius 1-jén 1842 Lugossy József.

Néhány levél hiányzik.

Szemelvények: Szlatky M.: i. m. 285-290.

- M449. 14. Hiányzik a cím vagy egy levél. Más kézzel.
M450. 34. Halványabb tinta, olvasata bizonytalan.
M450. 35. Más kézzel, sötétebb tintával.
M451. 49. Őrszó: t. első.
M454. 94-95. Más kézzel.
M454. 96. Ismét az első kéz.
M455. 110. Ugyanaz a kéz, mint 94.
M456. 116. Őrszó: Giapias ir.
M457. 129. Bezgha, nehezek szavak olvasata nem egyértelmű.

N

Lelőbely: OSZK, Oct. Hung. 87. Gróf Illésházy József: 1. Mindenféle Orvosságoknak Rend szedése. Két egykorú kézirat kolligátuma. (A 2. kéziratot l. G könyv)
Egy kéz írása. A másoló 173 tételre bontotta a recepteket, ezt nem tartottuk meg. A címben a mindenféle szó más kéztől ered.

Szemelvények: Szlatky M.: i. m. 297-303.; Schram Ferenc: i. m.

- N460. 8. A lap tetején: Comitit Josephi Illeshazi. Cath. ins. A. 1735.
N462. 36. A 38. folió hiányzik.
N472. 232. Őrszó: Inak. Ezután következik az Orvosságos könyvecske.

O

Lelőbely: OSZK, Oct. Hung. 636.; A Szakács-Mesterségnek rövid le-írása című házi mindenekönyv orvosi vonatkozású részét adjuk e kötetben. A kézirat 1711 előtti. Magyar, latin. Több kéz írása. 81 f. Egykorú pergamenkötés.

- ff. 1-13. "A Szakács-Mesterségnek rövid leírása."
 ff. 13-43. "Orvos-könyv."
 ff. 43-53. "Némely Fűveknek Hasznairól."
 ff. 53-60. "Mutató Táblácskája a könyvecskének."
 ff. 61-79. "Medicinae Culinare."

Ez utóbbi szakácskönyv Zrínyi szakácskönyvével mutat rokonságot, annak rövidített, kivonatolt másolata. Orvoskönyv része sok helyütt egyezik a Török János másolta Orvoskönyvvel (I. C könyv). Radvánszky Béla a Zathureczky család kódexeként emlegeti a kéziratot. A borító belső oldalán: Contra vim Mortis non est Medicamen in hortis. A másolónak (mert feltehetően nem eredeti alkotásról van szó) saját oldalszámozása van. A kézirat utolsó lapjain szlovák nyelvű receptek olvashatók.

- O474. 1. Jó tanács annak, aki hajlamos a tüdőbajra és a vízkörságra. Annyiban szükséges az étkezésre figyelni, hogy ételciben egyen sok fokhagymát, és legyen gondja arra hogy ételait tengeri vöröshagyma-cettel fűszerezék. Ez ugyanis kihajtja a vizeletet. Leginkább arra ügyelj, hogy ne legyen lázas, és inkább száraz, mint főtt ételeket egyen.
- O474. 2. Továbbá. Ételei olajból, mézből, csipős zöldségekből, fűgéből készüljenek. Jó és híres bort igyon, melyben mindig legyen ürom, borsfű, fekete gyopárfű, bodzafa középső héja és földi bodza gyökere. Egyen gyakran retket, a halevéstől, amennyire lehet, tartózkodjon. Teste mindig telt és nyílt [1] legyen, és ezért gyakran vegyen be golyócskákat vagy legalább folia senist. Egyen néha este, lefekvéskor egy kis terjéket, és ha lehet, sokat izzadjon. Gyakran vegyen be - ha van -, egy kanál tengeri vöröshagymából, mézből és ecetből készített italt. Így, az isteni kegyelem segítségével a fenyegető bajoktól megmenekül.
- O474. 6. Más. Vedd a menyhal máját, darabold fel, tedd egy üvegbe. Amikor kenyereket sütnek, fedd be kenyértésztával az üveget, tedd a kemencébe, és süsd meg. Az üvegben folyadék lesz, ezt a folyadékot csepegtesd a szembe, és elmúlik a hályog a szemről.
- O474. 7. Ugyanarra. Keress nadályférget, és tedd egy kis üvegbe. Dugd be jól az üveg száját, és ezután fedd be az üveget kenyértésztával, és vedd a kemencébe. A nadályféregből folyadék lesz. Végül abból a folyadékból csepegtess a szembe, és elmúlik a hályog.
- O474. 8. Más ugyanarra. Végy napraforgóvirágot, ezt kora reggel gyűjtsd, és tölts meg vele egy üveget, ezután az üveg száját jól dugd be, és tedd egy hangyabolyba úgy, hogy ne látszódjon ki. Hagyd ott állni négy hétig, s amikor kivesszed, ruhán szűrd át, ismét töltsd az üvegbe, és tedd ki a napra egy hétig. Azt is meggyógyítja, akinek már hét éve van a szemén hályog.
- O475. 9. Ugyanarra. Végy hangyatojást, és törd meg fehér borban, és tedd félre, hogy letisztuljon. Ezután csepegtesd a szembe, és a hároméves hályog is elmúlik tőle.
- O475. 21. Ugyanarra. Végy köményt, szaporafüvet, rózsát, rutát és vérehulló füvet. Mindezt tedd egyszerre rózsavízbe, és többet használ, mint a balzsam. Kömény, rózsá, szaporafű egyenlő mennyiségben legyen, ruta, vérehulló fű feleannyi.
- O476. 25. Aki nem lát jól. Végy kakukkfüvet, és főzd meg vízben. Ezután azzal a vízzel mossa egy hétig vagy tovább a szemét. Jól és tisztán fog látni.
- O476. 26. Ugyanarra kikísérletezett orvosság. Vedd egy nyúlnek, egy kakasnak, egy sasnak az epéjét, és keverd össze ezeket igen tiszta vízben, és tedd egy aranyvagy üvegedénybe. Ezzel mosd naponta a szemedet kívülről, és jól fogsz látni.

- O476. 27. A látás visszanyerésére a legjobb, kipróbált orvosság. Ezt IV. Ince pápa állíttatta össze a szem fényének visszanyerésére, és elküldte a pisai Abbas Petrusiusnak. Ő száz éves volt, és részben életkora, részben gyengesége miatt elveszítette a látását. A pápa által küldött gyógyszerből visszanyerte látását. Az orvosság ilyen volt: Végy 2 font köménymagot, 1 font vadköményt, 1 uncia zellermagot, kaprot, petrezselyemmagot egyaránt 3 fontot. Ezeket törd össze jól leszűrt – a habjától a tűz körül megtisztított és leszűrt – mézzel. Végül reggel és este, evés és ivás után, mikor feküdni akarsz menni, egyél a fentebb leírt gyógyszerből, és gyorsan visszanyered az elvesztett látásodat Isten segítségével.
- O476. 28. Hogy ne nőjenek szőrszálak a szemben. Denevér vére a szemhéj fölé kenve nem engedi növekedni a szőrszálakat. Mint ahogyan mondja Constanus Medicus – s talán ezeket –, mivel hidegségével elzárja a pórusokat, nem növekednek újra a szőrszálak. A denevérek ugyanis hideg természetűek.
- O476. 29. Ugyanarra. Végy egyenlő mennyiségű borostyánlevelet és reteklevelet, keverd össze őket. Tépd ki a szőrszálakat, majd rögtön kend be a kitépett szőrszálak helyét az említett folyadékkal, és nem nőnek ki újra.
- O476. 30. Ugyanarra. Égess meg szarvasagancsot, és törd össze. Miután kitéped a szőrszálakat, ezzel a porral szórd be a helyüket.
- O476. 31. Látásra való kipróbált orvosság. Végy jó fehér mustot, mely még nem forrt, és tégy bele kellő mennyiségű eufráziát száraztól, virágostól, levelestől. Végül az edény száját zárd el jól, és tedd ki a napra addig, míg eltűnnek a buborékok a mustból. Ezután minden nap reggel és este igyál egy keveset ebből a borból. Nem a legpróbáltabb gyógyszer.
- O476. 32. Ugyanarra. Végy eufráziát és törd porrá. Ezzel a porral élj reggel és este; megtisztítja látásodat. Teheted ételbe is.
- O476. 33. Más. A kömény mindennapos használata megőrzi és élesíti a látást. A magvát gyakran kell a szájbán tartani, levelét pedig enni.
- O470. 34. Csípás szemre. Végy timsót, mézet, tojásfehérjét, és törd egybe ezeket. Ezután flastromként tedd a szemre, és meggyógyul.
- O476. 35. M. Petrus Hispanus találmánya mindenféle szembaj ellen, és a látás élesítésére. Végy köményt, szaporafüvet, rutát, rózsát, eufráziát, sebfüvet, vérehulló füvet, árvalányhaját, egyenlő mennyiségben. Törd össze őket, és tedd egy napra fehér borba. Ezután szűrd le, és a folyadékot, mely először lecsöpög, tartsd ezüstként, amely másodszorra, aranyként, amely harmadszorra, balzsamként; ezézt három üvegben tartsd.
- O476. 36. A szem megtisztításáról és a látás megőrzéséről. Végy annyi jó bort, amennyit akarsz, és préseld ki a vérehulló fű, ruta, fekete üröm, eufrázia és kömény levét, ugyanannyit mindegyikből. Ezeket keverd össze. Kívülről kend be vele a szemet, néha – de ritkán –, tégy egy keveset a szembe is.
- O477. 37. Könnyes szemre. Végy ki galambtrágyát a fészekből, és törd össze jól egy mozsárban, és ezután elegyítsd borkővel jól. Tojásfehérjét olajjal kend a feje lágyára, és az említett porral szórd be alaposan. Ezután az ujjaddal keverj össze két tojás sárgáját sóval, és ezt kend kócsra, mintegy flastromként, és kösd a beteg fejére késő este, mikor aludni megy. Ezt csináld kétszer-háromszor, és meggyógyul.
- O477. 38. A látás és a szem tisztaságára. Vedd az epéjét valamilyen ragadozó állatnak, keverd össze mézzel és tedd a szemre. A látásra mindenek felett hasznos orvosság. Ugyanis azt mondja Hypocras, hogy valamilyen ragadozó állat epéje mindennél hasznosabb a látás élesítésére. Még azt is mondja, hogy ha valakinek igen gyenge a látása, és kilenc napon át nyúl- vagy sasepét tesz a szemére méz-

- zel keverve, akkor annyira éles lesz a látása, hogy délben is látja majd a csillagokat az égen.
- 477. 39. Szemfájás ellen. Végy köményt, szaporafüvet, rózsát, vérehulló füvet, rutát és eufráziát. Préseld ki levüket, és keverd össze. Végül ezt a folyadékot tedd a fáradt szembe.
- 477. 40. Könnyező szem ellen. Végy köményt, amely még nem érett, és törd össze jól egy rézmozsárban, tedd három napra nedves helyre. Vedd levét, tedd egy üvegbe, és 40 napra tedd ki a napra; az üveg száját viasszal dugd be. 40 nap után a viaszba tüvel szúrj egy lyukat, és csepegtess a folyadékból a szembe. Kétségkívül meggyógyul, és attól fogva nem könnyezik majd a szeme.
- 477. 41. A szem homályossága ellen. Vedd a kömény gyökerét mézzel összetörve, és ezzel kend a szemet kívülről; meggyógyul.
- 477. 42. Könnyező szem ellen.
- 477. 43. Ugyanarra. Végy virágzó szaporafüvet gyökerestől, és tedd egy egypintes fazékba. Tölts rá fehér bort, és főzd meg jól, hogy csak egy pohárnyi maradjon vissza. Ezt töltsd bele egy üvegbe, és ezzel kend a szemedet, és tartsd rajta, mikor este aludni mész, egy hétig vagy tovább. Míg kened, a megfőtt füvet mindig kösd a halántéknadra, és minden szemgyengeséget meggyógyít.
- 477. 44. Viszketésről, és véres szem gyógyításáról. Végy aloet, és törd porrá. Ezt a port tedd fehér borba, és hagyd állni egy éjszakára. Reggel szürd át tiszta ruhán, és a folyadékból tégy a szembe, és meggyógyulsz.
- 477. 45. Szemre való kiváló víz. Végy 25 szegfűszeget, 15 babér, 4 vagy 5 gyömbérgyökeret, és törd porrá. Ezeket tedd folyóvízbe, és hagyd állni öt napig. Ezután végy egy diónyi közönséges grispánt, egy kicsit kevesebb kámfort, és tedd az előbb mondott anyagok közé. Tedd ki egy napra vagy meleg kemencébe, kiváló gyógyító vized lesz a szemedre.
- 477. 46. Továbbá. Rózsapor ecettel összedörzsölve, és tojásfehérjével keverve a szem fájdalmát elmúlítja, és a rossz nedvek folyását megállítja.
- 478. 47. A látás élesítésére. Végy nyúlepét mézzel keverve, és kend vele a szemed kilenc napon át.
- 478. 48. Vagy. Vedd a köménynek, rózsának és rutának a levét, keverd össze őket. Végy egy tiszta lenvászon darabot, mártsd a folyadékba, és tedd a szemre.
- 478. 49. Véres szemre. Vedd a vérehulló fű levelét, törd össze, és préselj ki belőle kellő mennyiségű levét. Ezután végy mézet, és egy csuporban tedd a tűz mellé forrni, és minden piszkot végy ki belőle. Amennyi a vérehulló fű leve, harmadannyi legyen a méz. Később vedd el a tűztől a mézet, hűtsd le, keverd össze a vérehulló fű levével, töltsd egy üvegbe. Ezután a szemhéjakat kívülről kend be vele.
- 480. 88. Szem vörösségére való ír, melyet kívülről kell kenni, és amely élesíti a látást. Végy egyenlő mennyiségű kámfort, tuciát és patikaolajat, ugyanannyi igen tiszta viaszt és rózsaoiljat.
- 480. 89. Hályogos szemre való kipróbált recept.
- 480. 90. Ugyanarra más, igen próbált, bár hasonló gyógyszer. . . Külön-külön törd össze, és tedd az előbb mondott összetört anyagokat szaporafünek, eufráziának, rózsának, köménynek levébe, és egy ideig tartsd a napon.
- 481. 98. A lap szélén: Anno 1711. Bartphe. M. Hodony.
- 481. 111. Fejfájás ellen. A fekete ürömmnek, mely a füvek mestere, megvan az a tulajdonsága, hogyha fáj az ember feje, akkor ki kell ásni, jól megmosni, és darabokra vágni. Borban vagy ecetben kell főzni egy óráig gyökerével együtt, és vászonra kell tenni. Ezzel kell a fejet mosni – minél melegebben lehet –, és a

- vászonnal körbekötöni a fejet. Le kell feküdni egy órára, míg megszárad a kötés, és folytatni a kúrát három vagy négy napig; meggyógyul.
- O481. 117. Ugyanarra. Végy timsót, tömjént, ként, grispánt, törd össze őket, és törd porrá. Ezután hájjal és faolajjal törd össze, és ezzel kend a fejet és meggyógyul.
- O482. 128. Hogy a férfi terméketlen legyen. Végy Szent Iván bogarát, és akinek inni adod (nem képes kielégülni.)
- O482. 129. Teknősbékát vagy csigát végy, és két elhullatott szarvat. Ezeket törd össze és add megenni.
- O487. 239. Süketség ellen. Fehér ürmöt bikaepével összedörzsölve, és a fülbe téve megoldja a süketséget, a hallást megerősíti és megjavítja.
- O487. 245. A margón: Kelevény. Méregfakadás, Szőr-féreg, Rüh, Var, Kosz.
- O488. 246. A margón: Kopitnik. Feledékenység.
- O488. 247. A margón: Seb hamar gyógyul. Fog fajas. Törött vér. Gyermekek fogantatás.
- O488. 252., 253., 255., 256. A margón: szlovák bejegyzés.
- O489. 261. A zsálya rutával együtt biztos poharat ad neked.
- O489. 262. A ruta a férfiak szerelmét csökkenti, a nőket növeli.
- O489. 266. A margón szlovák bejegyzés.
- O489. 268. A margón: Tüdő és máj tisztulása. Vizellet. Hőség. Oldal-fájás.
- O490. 269. A margón: Köszvény. Vér-kórság.
- O490. 270. A margón: Fő-fájás. Víz-kórság.
- O490. 271. A margón: Kórság. Szem-Fájás. Mereg. Negyed napi hideg-lelés.
- O490. 272. A margón: Hideg-lelés.
- O490. 273. Fog-fájás. Szem-fájás. Seb-tisztítás. Vér-kórság. Fő-fájás. Bűdös szaj.
- O491. 282., 288. A margón szlovák bejegyzés.

P

Lelőhely: Evangélikus Országos Könyvtár, Bp., R 536.

Mélius Péter Herbáriumához kötött lapok. A kötet elején, valamint az orvosságos receptek között szakácsreceptek is vannak. Radvánszky az orvosságos receptek egy részét vette bele kötettervébe, majd hozzátéve, innen 18. századi az írás, a további közlést abbahagyta. Eredeti elképzelésünk szerint szeretettük volna mégis e kötetben szerepeltetni, ha fotómásolatban közzétehetjük volna. Ez sajnos technikai okok miatt meghiúsult. Holott hallatlanul izgalmas, orvos- és gyógyszer-történeti szempontból rendkívül érdekes és értékes e receptgyűjtemény. Az egyes alkotóelemeknek sajátos jelrendszere van, a receptek majd titkosírásként hatnak. Feltétlen figyelmet érdemelnek.

- P498. 5. Hályog ellen. Egy csipetnyi timsót, megégett szépiacsontot, és tiszta fehér cukrot keverj össze. Igen finom por lesz belőle. Ebből minden nap fűj egy csövecskén keresztül a szemedbe. Próbált.
- P498. 6. Csipásság ellen. Tiszta cukor, fehér római gálíc, kútvíz.
- P498. 7. Gyomorgörcs ellen. (Szél megrekedése ellen.) Hogy a gyomor megkönynyebbüljön, és a belekből a megrekedt széklet, mely a testet elnehezíti, eltávolozzék, általában áztatásra van szükség. Ezért este, mikor a beteg aludni megy, jó minőségű meleg sörbe kevert olívaolajat kell innia. Másnap reggel a patikustól hozni kell egy-két kerek, rózsaojjal készített lepénykét. Ennek bevétele és megévése után 3-4 óráig nem szabad enni. Wittenbergben próbálták ki, 1607-ben.
- P498. 8. Negyednapos láz ellen.

- P498. 9. A meleg máj lehűtése. Vagy katángkóró gyökeret, és tedd közönséges vagy könnyű fehér borba. A déli étkezéskor igyál belőle két unciányit, akár ebéd után, akár előtte. Próbált.
- P499. 22. Bűdös és romlott bor megjavítására. A bűdös és romlott bor megjavul, ha az edény nagyságának megfelelő mennyiségű tiszta búzát zacskóba téve belelógatnak, majd kivesszük. Ez minden bűdösséget magába szív, és így tiszta és átetsző lesz a bor. Mezaldus találta fel. Próbált.
- P499. 23. Bor igen gyors megecetesítése. Ha rögtön meg akarod ecetesíteni a bort, tégy bele sót és borsot, és tégy fölé savanyú kovászt. Igen gyorsan használ.
- P499. 24. Ha gyorsabban akarod véghez vinni, téglát vagy egy darab tüzes acélt egyszer-kétszer márts az edénybe, vagy káposztagyökeret, vagy éretlen (...), kökényt, (...) és szilvát. Ugyanezt teszi a szegfűgyökér is. Mezaldus.
- P500. 25. Hogy jóízű legyen a bor. A bor ízleni fog, és illata, íze tetszeni fog ha gyógyító almát, másnéven citromot, tisztított szekfűt úgy lógatják bele a hordóba, hogy ne érjen le a borig. Így a bor semmiféle rossz vagy dohos szagot nem vesz fel. Mezaldus.
- P500. 29. Ha a gyermek rövid ideig alszik. Tököt vagy inkább uborkát tegyenek az ágyába. Belázasodik, majd nemsokára lecsillapodik a láza. A tök magja a maró vizelést enyhíti, és kissé kihajtja a vizeletet.
- P500. 30. Káposztagyökér megtörve a holdkórosra [?] helyezve használ, az anyajegyeket [?] eltávolítja, kígyómarás esetén használ.
- P500. 31. Bogánckóró hasznai. Hívják még *atractylis*nek is. Megmelegítve és megszalva kedvezően hat, kitisztít és megkönnyebbit. Mindenféle méregnek ellenáll, és ragályos betegség esetén használ, ha idejében isszák. Meggyógyítja a negyednapos, a makacs és más hosszú ideig tartó lázat. A beleket, májat és a gyomrot [?] a görcsöktől megszabadítja bármi is támadja meg a gyomrot, használ. A gyomrot rögtön megóvja az ártalmas fájdalomtól, a bélgilisztákat elpusztítja és kihajtja, a görcsre [?] és hólyagköre használ, az ágyék és a hát fájdalmát csillapítja.
- P500. 33. RB megjegyzése: Innen 18. századi írás következik.